

30 DE ANI DE CERCETĂRI ARHEOLOGICE SISTEMATICE LA POROLISSUM

DUMITRU GHEORGHE TAMBA

30 YEARS OF SYSTEMATIC ARCHAEOLOGICAL RESEARCH AT POROLISSUM

Abstract: *In 2007 there were 30 years since the beginning of the archaeological systematic research at Porolissum. The archaeological team, that has been managing the research, works in partnership, grounding on Partnership Agreements between History and Art County Museum of Zalău and the Archaeological and History of Art Institute Cluj-Napoca. The researcher was Prof. Eugen Chirilă and currently is Prof PhD Nicolae Gudea. The research is made according to a division of the Archaeological Complex and by taking into account the land survey of the area.*

The objective under research, which is referred to in this document, is conventionally named LM3. The building is part of the civilian building category from the military vicus of the great fort on the Pomet hill of Porolissum. The objective was researched during three digging campaigns and it proved to be a dwelling. The results of the research were valued in this document in a micromanographical representation, by taking into consideration a new system in the Romanian analysis historiography, which considers a certain structure with: the position of the objective within the Archaeological territory, respectively the vicus, the research that was done (on campaigns), the technical analysis of the data that were gathered, the constructive structure of the objective, its purpose, a presentation of the archaeological material that was recovered, the tables with the statistics of the discoveries, representation with the results of the digging and the archaeological material that was discovered.

Rezumat: *În anul 2007 s-au împlinit 30 de ani de când au fost demarate cercetări arheologice, sistematice la Porolissum. Colectivul de arheologi, ce au coordonat și coordonează și în prezent cercetările*

colaborează în baza Contractelor de colaborare, încheiate între Muzeul Județean de Istorie și Artă Zalău și Institutul de Arheologie și Istoria artelor Cluj Napoca. Responsabili Științifici a fost prof. Eugen Chirilă iar în prezent este Prof. Univ. dr. Nicolae Gudea. Cercetările sunt realizate conform unei sectorizări a Complexului arheologic și avându-se în vedere ridicarea topografică existentă a suprafeței respective.

Obiectivul cercetat, la care se face referire în materialul de față, este convențional numit LM3. Clădirea face parte din categoria clădirilor civile din vicusul militar a castrului mare de pe dealul Pomet de la Porolissum. Obiectivul a fost cercetat pe parcursul a trei campanii de săpături și s-a dovedit a fi o clădire locuință. Rezultatele cercetării au fost valorificate în materialul de față sub formă micromanografică avându-se în vedere un sistem nou în istoriografia românească de analiză, ce are în vedere o anumită structură cu: poziția obiectivului în cadrul Rezervației arheologice, respectiv cea a vicusului, cercetările realizate (pe campanii), analiza tehnică a datelor obținute, structura constructivă a obiectivului, destinația acestuia, o prezentare a materialului arheologic recuperate, tabele cu statistica descoperirilor, ilustrație legată de cele constatate în săpătură și de materialul arheologic descoperit.

Keywords: Porolissum, vicus, objective LM3, civilian building, dwelling.

Cuvinte-cheie: Porolissum, vicus, obiectiv LM3, clădire civilă, locuință.

Cercetări în vicusul militar al castrului de pe dealul Pomet – Clădirea LM3

În vara anului 2007 s-au împlinit 30 de ani de la reluarea cercetărilor arheologice, la Porolissum. Sunt apreciate ca fiind primele cercetări arheologice sistematice realizate aici, deoarece la Porolissum au mai fost efectuate, în timp, săpături care n-au avut însă un caracter sistematic, sau care nu în toate cazurile pot fi apreciate cercetări arheologice. De-a lungul timpului, suprafața anticului Porolissum a fost deranjată de săpături efectuate de căutători de comori, care încercau să se îmbogățească în urma descoperirii unor artefacte din metal prețios. Este posibil, ca în anumite situații, unii să fi chiar reușit. Potențialul arheologic al zonei a fost evidențiat de-a lungul vremii prin descoperiri întâmplătoare realizate de către localnici. De la Porolissum provin cele mai vechi piese de aur descoperite în România, respectiv tezaurul din piese de aur format din pandantive reprezentând idoli feminini, plăcuțe etc. Cei patru idoli din aur sunt expuși la Muzeului National de Istorie a României – București. O simplă descoperire întâmplătoare a putut înfierbânta imaginația unora, care sperau ca, efectuând săpături în zona sitului, să se poată îmbogăți peste noapte.

În anul 1977, la Porolissum au fost demarate cercetări arheologice sistematice, rod al colaborării între Institutul de Arheologie din Cluj, reprezentat de regretatul prof. Eugen Chirilă – responsabil științific, pe atunci, al cercetărilor

și prof. univ. dr. Nicolae Gudea, actualul responsabil științific, pe de o parte, iar, pe de alta parte, Muzeul Județean de Istorie și Artă – Zalău reprezentat în acea perioadă de prof. Vasile Lucăcel, în calitatea sa de director. Abordarea sistematică a cercetărilor s-a făcut în conformitate cu o sectorizare a complexului și cu stabilirea unor priorități pe sectoare și pe obiective. S-a avut în considerare, în acest sens, și ridicarea topografică a suprafeței sitului. Colectivul de arheologi care a coordonat și coordonează cercetările a fost format, în timp, de dr. Al. V. Matei, dr. Bajusz István, dr. Dumitru Gheorghe Tamba, prof. Iancu Moțu, dr. Cornelia Stoica, dr. Horea Pop, dr. Călin Cosma și prof. Eric de Sena. Incepând cu anul 2006, colectivul a fost mărit cu doctoranzi și masteranzi ai Facultății de istorie a Universității „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca, care parcurg, astfel, etape de formare ca specialiști în domeniu.

S-au împlinit, așadar, 30 de ani de muncă în domeniul arheologiei antice la Porolissum. Sunt 30 de ani, apreciem, fără a putea fi acuzați de falsă modestie, în care au fost obținute rezultate deosebite, atât din punct de vedere al cercetărilor, a valorificării științifice a acestora, cât și sub aspectul valorificării muzeografice și turistice. Astfel, Porolissum a devenit unul dintre cele mai cunoscute situri de epocă romană din țară, beneficiind, în prezent, de o recunoaștere internațională. Valorificarea științifică a cercetărilor prin materiale, articole, studii, lucrări monografice, publicate în țară și în străinătate i-au adus recunoașterea bine meritată.

Lucrările de conservare și restaurare au permis valorificarea sa din punct de vedere muzeografic și turistic. Rezervația arheologică Porolissum este în prezent un adevărat muzeu în aer liber inclus în circuitele turistice interne și internaționale. De la an la an, numărul celor ce-l vizitează, mai mult sau mai puțin organizat, este într-o continuă creștere.

O parte a cercetărilor realizate evidențiază, sub aspect arhitectural și urbanistic, evoluția *vicus*-ului militar al castrului de pe dealul ce este cunoscut azi sub toponimul *Pomet*.

Evoluția așezării este evidențiată arheologic prin etape distincte de construcție, prin tehnicile de construcție adoptate și prin felul în care s-a realizat extinderea sa în afara spațiului inițial alocat. Sub aspect arhitectural, de-a lungul existenței sale, sunt înregistrate cazuri de construcții (ne referim aici, în primul rând, la construcțiile ce erau, ca destinație, locuințe), care cunosc o evoluție, prin reconstrucții și extinderi succesive. Clădirile de tip locuință în evoluția așezării au fost la început semiîngropate (bordeie) de lemn, cu o structură mixtă (lemn și *tegulae* sau chirpici), sau, mai târziu, cu fundație și elevația zidurilor din piatră.

Sub aspect urbanistic, *vicus*-ul militar de la Porolissum s-a dezvoltat în raport cu drumurile ce ieșeau din castru pe trei dintre principalele sale porți: *porta praetoria*, *porta principalis dextra* și *porta principalis sinistra*. Ele au reprezentat

arterele rutiere de bază în așezare, la ele se racordau celelalte drumuri secundare. Acestea, împreună, formau o rețea rutieră și pietonală intravilană. În raport cu drumurile existente și cu o parcelare prealabilă a suprafeței de teren alocată, în *vicus* au fost ridicate, după destinația avută, diferite construcții, fie ele civile, fie publice. Acestea erau ridicate în conformitate cu un plan urbanistic, se pare, dinainte conceput și se aliniau de o parte și de alta a drumurilor.

În structura *vicus*-ului militar porolissens au fost cercetate arheologic construcții cu diverse destinații, de la cele ce erau locuințe, la magazine, ateliere, cârciumi sau temple. Au fost înregistrate și cazuri în care destinația lor a fost una mixtă (locuință – magazin, în cazul clădirilor L7 și, se pare, L3 și L4; locuință–atelier, în cazul clădirii LM3; sau templu-cârciumă, în cazul obiectivului LM1-LM1S).

În continuare, vom aborda subiectul pe care ni l-a oferit finalizarea cercetării obiectivului arheologic convențional numit LM3, ce a fost ca destinație o clădire – locuință, în structura căreia funcționa, în opinia noastră, un atelier de produs și prelucrat sticla, precum și un punct unde erau comercializate produsele atelierului respectiv.

Cladirea LM3 se găsea în stânga drumului roman ce urca spre castru dinspre vama romană, respectiv dinspre zona denumită, în structura complexului arheologic Porolissum, *Terasa Sanctuarelor* (Fig 1). Clădirea a fost ridicată în imediata vecinătate a drumului. Între dalele drumului roman și zidul de incintă nu a existat rigolă, pentru evacuarea apei pluviale. Suprafața unde a fost construită este dată de șeaua largă de deal ce face legătura între *Dealul Irimiesei* cu *Dealul Pomet*. De la cladirea LM3 începe terasa tăiată de drumul roman ce capătă, din acest sector, un duct orizontal. Clădirea se găsea la 6,00 m NV de clădirea LM1 și la 70 m N de colțul de N al castrului. Cercetarea a fost coordonată de D.Tamba de la MJIA-Zalău și N. Gudea de la Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca. Cercetarea s-a derulat pe parcursul a 6 campanii de cercetări arheologice, în perioada anilor 2000 – 2005 (fig.2).

Anul 2000

S1/2000 (1,50 × 25,00 m) secțiune de control; trasată lateral-stânga drumului ce urca dinspre vama romană spre castrul de pe dealul *Pomet*; a urmărit identificarea unor posibile construcții în zona respectivă.

Anul 2001

Caseta 1/2001 (3,00 × 6,00 m) – trasată la SV de S1/2000.

Caseta 2/2001 (3,00 × 6,00 m) – trasată la NE de S1/2000.

Caseta 3/2001 (3,00 × 7,00 m) – trasată la SV de S1/2000.

Caseta 4/2001 (3,00 × 6,00 m) – trasată la Ne de S1/2000.

Anul 2002

S1/2002 (3,50 × 16,00 m) – trasată în continuarea cas 2/2001.

Caseta 5 (3,500 × 5,00 m) – trasată paralel cu cas. 1/2001, perpendicular pe S1/2000.

Caseta 6/2002 (3,50 × 6,00 m) – trasată dar neescavată.

Caseta 7/2002 (3,50 × 7,50 m) – trasată în continuarea cas 4/2001.

Caseta 8/2002 (6,50 × 5,00 m) – trasată lateral stânga cas. 5/2002.

Anul 2003

S1/2003 (32,50 × 4,00 m) – trasată pe direcția NE-SV, paralel cu cas.2/2001 și S2/2002.

S2/2003 (15,00 × 4,00 m) – trasată paralel cu S1/2003.

Anul 2004

Caseta 1/2004 (14,00 × 3,00 m) – trasată în continuarea cas.8/2002.

Caseta 2/2004 (3,00 × 5,50 m) – trasată paralel cu S1/2000.

Caseta 3/2004 (2,50 × 6,50 m) – trasată paralel cu S2/2003.

Anul 2005

Caseta 1/2005 (15,00 × 3,00 m) – trasată în continuarea S2/2004.

Caseta 2/2005 (15,00 × 3,00 m) – trasată în continuarea cas. 4/2004.

Durata relativ lungă de timp alocată cercetării s-a datorat în primul rând dimensiunilor pe care clădirea, într-un final, s-a dovedit că le-a avut. Până în prezent, obiectivul arheologic LM3 s-a dovedit a fi clădirea locuință cu dimensiunile cele mai mari, cercetată până în prezent în *vicus*-ul militar al castrului de pe dealul *Pomet*, de la Porolissum.

În suprafața unde a fost ridicată clădirea LM3 în zid de piatră, într-o primă fază de existență a așezării, a existat o altă construcție semiîngropată, cu structură de lemn și pereți de chirpic.

Din punctul de vedere al evoluției *vicus*-ului, în finalul cercetărilor, pentru zona clădirii LM3, au fost constatate arheologic existența a 6 faze de locuire și de construcție:

Faza I-a – este reprezentată de etapa de amenajare a terenului și de delimitare a spațiului alocat așezării prin săparea unui șanț și ridicarea unui val din pământ, de apărare. Este posibil ca, în aceasta primă fază, au fost realizate în perimetrul *vicus*-ului militar construcții semiîngropate, cu structură de lemn și pereți de chirpic.

Faza a II-a – acestea îi aparține construcția semiîngropată cu structură de lemn și pereți din chirpic a carei urme au fost identificate în săpătură. Nu

excludem posibilitatea ca ea să fi aparținut primei faze de locuire a zonă; planul construcției este nedeterminabil; era amplasată între drumul roman și valul șanțului de apărare. Au fost descoperite pe anumite porțiuni părți ale pereților de chirpic. Urmele puternice de arsură și stratul de cenușă constatate arheologic indica faptul că existența acestora s-a încheiat printr-un incendiu masiv.

Faza a III-a – este dată de momentul astupării șanțului de apărare a *vicus*-ului, prin desființarea valului de pământ. O datare a momentului în care s-a renunțat la valul și la șanțul de apărare este imposibil astăzi de realizat, deoarece din pamântul de umplutură al șanțului a fost recuperat puțin material arheologic, iar cel existent nu ne ajută în acest sens, nefiind databil.

Faza a IV-a – în această etapă a fost construită prima parte a clădirii LM3, respectiv LM3//1, cu ziduri de piatră; plan patrulater, cu dimensiunile de 16,60/18,00 m; situată între drumul roman și șanțul de apărare astupat, peste care s-a suprapus parțial.

Faza a V-a – este dată practic de prima extindere a clădirii LM3. Denumită convențional LM3/2, a fost construită în întregime peste șanțul astupat, apreciem că a avut rolul de a sprijini spre NE corpul de clădire LM3/1; umplutura șanțului, nefiind stabilă, l-a afectat puternic, în această zonă, zidul de incintă NE-ic este, din acel motiv, puternic înclinat în sensul pantei, spre NE. În momentul când se realiza extinderea LM3/2, zidul de incintă de NE al LM3/1 a devenit zid de compartimentare.

Faza a VI-a – extinderea am denumit-o LM3/3 și este etapa a III a de extindere spre NE. În aceasta ultimă fază de construcție clădirea dobândește dimensiunile sale maxime, respectiv de 16,60 / 34,30 m, dimensiuni ce-i conferă calitatea de cea mai impozantă, până la această dată, clădire civilă din *vicusul* porolissens. Ca tip de construcție, ea se înscrie în categoria *Streifenhaus*, respectiv a clădirilor ce s-au dezvoltat pe lungime, iar ca destinație este o locuință, în primul rând. În structura sa a funcționat și un atelier de produs și prelucrat sticlă, dacă nu cumva și o prăvălie ce comercializa produsele atelierului.

Frontul spre stradă era de 16,60 m. Din datele tehnice de săpătură rezultă că nu avea pe toată lățimea fațadei *porticus*, ci numai pentru o porțiune în zona centrală cu deschiderea de 9,00 m. În rest, bazele de coloană sau urmele lor lipsesc, fapt ce ridică o serie de probleme în legătură cu elevația avută de fațada clădirii.

Zidul din imediata vecinătate a drumului, pe care au fost ridicate coloanele *porticus*-ului nu aveau o fundație mult adâncită în sol și a fost realizat din pietre de carieră de dimensiuni mari, în comparație cu pietrele folosite în rest pentru ridicarea zidurilor clădirii. Pietrele, în acest caz, nu sunt prinse cu mortar, ca liant a fost folosit pământ. Acest aspect sugerează rolul minor pe care acest zid l-a avut în structura de rezistență a clădirii, el susținea doar coloanele *porticus*-ului.

O primă modificare a structurii interne a clădirii s-a realizat prin lucrări de extindere, printr-o încăpăre cu dimensiunile de 2.00 / 10.50 m; construită spre clădirea LM1. Extinderea aparținea primei faze de construcție, respectiv fazei LM3/1. De la etapa LM3/1, clădirea mai cunoaște alte două extinderi spre NE, etape marcate de fazele LM3/2, respectiv LM3/3. (Fig. 3) Astfel, LM3/2 este reprezentată de prima extindere spre NE cu o încăpăre cu dimensiunile de 11,70 / 3,30 m. Extinderea s-a realizat pe toată lățimea construcției, care își mărește dimensiunea pe lungime cu 3,30 m. Zidurile prin intermediul cărora s-a modificat dimensiunea pe lungime erau adosate pe zidul de NE al LM3/1, dovadă a faptului că au fost construite ulterior acestora. O a treia modificare a dimensiunilor se realizează tot pe direcția NE, tot prin construirea unor ziduri adosate pe zidul de incintă de NE, de data aceasta al LM3/2. În noua situație, acesta a devenit zid de compartimentare. În aceasta fază de construcție, clădirea dobândește, prin extinderea LM3/3, dimensiunile maxime, respectiv de 16.60 / 34,30 m.

Tehnica de construcție a zidurilor a fost *opus incertum*, deși au fost constatate pe parcursul cercetărilor și porțiuni de zid unde s-a făcut apel la tehnica *opus mixtum*. Menționăm faptul că zidurile nu au în toate cazurile un duct rectiliniu. Sunt înregistrate arheologic situații în care ele și fundațiile lor au suferit deviații de la starea inițială, atât pe orizontală, cât și pe verticală. Cele constatate arheologic se datorează instabilității solului, cu toate că s-a încercat evitarea acestei situații prin supradimensionarea fundației pe lățime. Acest lucru a fost realizat printr-o *crepida* cu lățimea de 0,10 – 0,15 m practică pe fața interioară.

În realizarea zidurilor a fost folosită piatra spartă de carieră, de dimensiuni mijlocii. În cazul zidului ce susținea *porticul*, pietrele folosite au fost de dimensiuni mari, iar în cazul extinderii LM3/1, în zona colțului de E, zidul, unde acesta se adosa pe zidul de incintă, era realizat din pietre de dimensiuni mici comparativ cu pietrele folosite în rest. Faptul că acest zid a fost adosat și nu îngemănat, aspect la care se adaugă faptul că pietrele folosite în ridicarea sa sunt de cu totul și cu totul alte dimensiuni, ne determină să considerăm că extinderea, cu toate că aparținea fazei LM3/1, a fost realizată ulterior acesteia. Tot sub aspectul tehnicii de construcție menționăm faptul că, zidurile de incintă aveau grosimea de 0,60 – 0,70 m, iar cele de compartimentare de 0,30 m. Zidul de NE al LM3/1, apreciat ca fiind inițial zid de incintă, avea o grosime de 0,70–0,75 m, aspect datorat faptului că a fost construit în zona umpluturii șanțului de apărare a *vicus*-ului, la care s-a renunțat la un moment dat, când s-a putut realiza extinderea clădirii. Terenul, datorită stratului de umplutură a șanțului, prezenta o puternică instabilitate. Prin grosimea zidului s-a urmărit amplificarea structurii sale de rezistență.

În legătură cu structura internă a clădirii LM3 putem face următoarele precizări: spre drum, avea un *porticus* ce delimita un spațiu acoperit, de acces, cu

dimensiunile de 15,00/ 2,50 m, spațiul l-am denumit incinta A. O a doua încăpere, denumită B, cu dimensiunile de 10,50/2,00 m, a fost construită în partea dreaptă a clădirii, spre clădirea LM1. O a treia încăpere, denumită C avea dimensiunile de 5,00/6,70/5,50/6,00 m; se găsea în stânga încăperii B. Încăperea D se găsea în stânga încăperii C cu care avea zid comun; avea dimensiunile de: 7,00/4,40/6,30/5,60 m. Încăperea E se găsea în continuarea încăperii C cu care avea zid comun, respectiv cel de SV; avea dimensiunile de 5,30/4,00/5,60/4,40 m. Încăperea F se găsea în stânga încăperii E cu care avea zid comun, respectiv zidul său de NV. Încăperea G este în continuarea încăperii E; are dimensiunile de 5,60/3,60/4,00/2,60 m; era prevăzută cu sistem de încălzire cu *hypocaustum*. Sistemul de canale de dirijare a aerului cald și a fumului pe sub podea a fost realizat prin ziduri de piatră rudimentar construite, fapt ce denotă că au fost realizate într-o faza târzie de locuire în clădire. Încăperea H se găsea în stânga încăperii G, respectiv în continuarea încăperii D; avea dimensiunile de 5,70/4,00/7,00/3,50 m. Încăperea era prevăzută și ea cu sistem de încălzire cu *hypocaustum*. De data aceasta, sistemul de încălzire a fost realizat mai îngrijit, decât am constatat în cazul încăperii G. Podeaua, din *tegulae*, se sprijinea pe alinamente *pilae* pătrate sau rotunde. Au fost identificate și recuperatoare de căldură, precum și *tegulae mamatae*. În peretele comun cu încăperea I a fost descoperită o fantă. Realizată prin intermediul unor cărămizi, orificiul practicat în zid permitea aerului cald și fumului, ce reprezenta, practic, agentul termic prin intermediul căruia se încălzeau încăperile, să fie dirijate și în direcția încăperii respective. Încăperea I se găsea în continuarea încăperii H, zidul său de E era zid de incintă al clădirii. Încăperea avea dimensiunile de 2,60/6,10/2,10/6,80 m. O ultimă încăpere, la extremitatea de NE a clădirii, avea dimensiunile de 2,90/3,40/3,00/3,30 m. Clădirea în extremitatea sa de NE era delimitată de un pavaj din dale de piatră, care putea fi un drum, sau o suprafață pavată, care putea fi chiar o curte pavată cu dale de piatră.

Din punct de vedere stratigrafic, avem constatată arheologic o situație completă pe lungime, peste toată clădirea, prin profilele obținute de escavarea cas 1, cas 5/2001 și a S1/2003. Situația este relativ simplă și se prezintă astfel: sub nivelul humusului vegetal ce are o grosime de 0,15–0,20 m se evidențiază un nivel de darâmatură reprezentat de un strat de pamânt de culoare brun închis. În componența lui au fost descoperite foarte multe *tegulae*, provenite de la învelitoarea acoperișului și pietre de la zidurile care la un moment dat s-au năruit. Sub nivelul de *tegulae* a fost identificat un nivel de culoare maronie pe care l-am considerat stratul de cultură roman. Cele două straturi compacte de darâmatură căpăcuiesc practic stratul de cultură roman reprezentat de nivelul de culoare maronie care este pigmentat în unele suprafețe cu mortar și

cărbune. Din nivelul respectiv a fost recuperat un bogat material arheologic (*tegulae*, ceramică, sticlă, piese din metal-fier și bronz etc.).

În săpătură nu s-a conturat în mod clar nivelul de călcare roman, respectiv cel al podelei încăperilor. Delimitarea celor două straturi, respectiv a celui de darămătură, de cel de culoare maronie, am considerat că este nivelul de călcare antic. Sub nivelul stratului de culoare maronie a fost identificat un strat de culoare gălbuie, cu aspect lutos. Acesta indică prezența unui nivel de umplutură, ce aparține, în opinia noastră, primei etape, celei de amenajare a terenului în vederea ridicării *vicus*-ului. Terenul accidentat, unde urma să fie ridicată așezarea civilă a castrului, a necesitat amenajări de teren prin terasări și nivelări, ce a implicat mutarea unui volum mare de pământ. Acest aspect a fost constatat arheologic în urma cercetărilor realizate și în alte sectoare ale complexului Porolissum. Nivelul respectiv de umplutură, ca urmare a amenajărilor amintite, a oferit date în legătură cu prezența unor construcții cu structura de lemn și pereți de chirpic, ce au aparținut unei prime faze de locuire în *vicus*-ul militar.

Clădirea LM3 reprezintă la această dată cea mai impozantă, prin dimensiuni, clădire civilă cercetată din *vicus*-ul militar de la Porolissum. Este pentru prima oară când a fost constatat arheologic o evoluție, la așa dimensiuni, în mai multe etape, a unei clădiri. Acest aspect constatat arheologic evidențiază, fenomenul de evoluție urbanistică.

Clădirea beneficia, pentru anumite încăperi, de sistem de încălzire cu *hypocaustum*. În ceea ce privește sistemul de încălzire, acesta înregistrează două faze de construcție evidențiate de tehnica de realizare și calitatea lucrărilor. Aceste aspecte dovedesc existența a cel puțin două etape de locuire în clădire. Sistemul de încălzire identificat în încăperea G, realizat într-un mod rudimentar, sugerează o locuire târzie, cel puțin în această încăpere.

În urma cercetărilor nu au fost descoperite elemente care să aparțină și care să dovedească existența sistemului de aducțiune a apei în interiorul clădirii.

Clădirea convențional numită LM3 s-a dovedit a fi o clădire care se înscrie în categoria celor de tip *Streifenhause*, cu destinația locuință. Numărul extrem de mare de mărgelile de sticlă, precum și rebuturile de turnare din sticlă descoperite, ne determină să considerăm ca posibilă destinație a anumitor încăperi a fost cea de atelier de produs și prelucrat sticla și eventual magazin, unde se comercializa produsul manufacturier al atelierului.

Materialul arheologic recuperat cu ocazia cercetării obiectivului LM3 este bogat și divers sub aspect tipologic. Acesta a fost analizat și prelucrat conform unui sistem propriu care are în vedere clasificarea sa după materialul din care a fost realizat, destinația avută și utilitatea sa.

Cum este firesc, prin destinația avută de construcție, materialul arheologic recuperat în urma cercetărilor este reprezentat de categoriile ceramice care

predomină. În categoria lor se încadrează materialele de construcție (țigle, olane, cărămizi). O altă categorie de material de construcție, de data aceasta din fier, sunt cuiele și piroanele, care sunt foarte bine reprezentate (fig. 3–4). Vasele ceramice pentru păstrat alimente, preparat, servit, mâncat și băut sunt și ele bine reprezentate și se justifică într-un mediu cum este cel al unei clădiri locuință (vezi tabelul statistic al descoperirilor). Ceramica de lux este și ea reprezentată de produse de import *terra sigillata*, ceramică cu decor lipit, *terra sigillata porolissensis* și, de asemenea, de vase ceramice glazurate, care scot în evidență standardele înalte ale vieții cotidiene a celor ce locuiau în această clădire. O categorie de material arheologic bine reprezentată, atât în ceea ce privește numărul, cât și a diversității tipologice este cea a mărgelilor de sticlă (fig. 20), fapt ce ne-a determinat să apreciem că în structura clădirii LM3 funcționa un atelier profilat pe producția de mărgeli de sticlă. În zona LM3/2 a fost descoperită o cantitate mare de fragmente de sticlă, atât vase cât și plăci de culoare alb transparent sau albăstrui.

Dintre piesele cultice se evidențiază o statueta ce îl reprezintă pe *Serapis* (fig. 16) și o plăcuță de bronz ce îl reprezintă pe *Hercules* (fig. 35).

Podoabele de bronz descoperite sunt ace de păr, fibule (fig. 18). În această categorie putem include și diferitele tipuri de aplici, care însă intră în categoria pieselor de echipament și harnașament (fig. 17).

Piesele monetare descoperite cu prilejul cercetării obiectivului LM3 (descoperiri făcute în perioada anilor 2000–2004) acoperă o perioadă cronologică cuprinsă între *Hadrianus* și *Traianus Decius* (determinarea monetelor a fost realizată de către C. Găzdac de la IAIA Cluj-Napoca).

BIBLIOGRAFIE

Gudea-Tamba 2001	N. Gudea, D. Tamba, <i>Porolissum. Un complex daco-roman la marginea de Nord a Imperiului Roman. Despre templul lui Jupiter Optimus Maximus Dolichenus din municipium Septimium</i> , Zalău, 2001.
Tamba-Gudea 2002	D. Tamba, N. Gudea, <i>Cercetări arheologice în vicus-ul de la Porolissum</i> , în <i>Cronica cercetărilor arheologice</i> , 2002, p. 202–204.
Tamb-Gudea 2003a	D. Tamba, N. Gudea, <i>Cercetări arheologice în vicus-ul militar de la Porolissum</i> , în <i>Cronica cercetărilor arheologice</i> , 2003, p. 207–209.
Tamba-Gudea 2004	D. Tamba, N. Gudea, <i>Cercetări arheologice în vicus-ul militar de la Porolissum</i> , în <i>Cronica cercetărilor arheologice</i> , 2004, p. 204–205.
Tamba 2005	Dumitru Gheorghe Tamba, <i>Despre vicus-ul militar de la Porolissum. Contribuții la istoria vicilor militari din Dacia Porolissensis</i> , [teza de doctorat], Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca, 2005.

STATISTICA DESCOPERIRILOR

Nr. Crt		Simbol	2001	2002	2003	2005
Piese de arhitectură						
1	Baze					
2	Coloane					
3	Capiteluri					
Materiale de construcție						
1	Piatră de carieră	Pm	XXX	XXX	XXX	XXX
2	Piatră de carieră prelucrată	Pm	XXX	XXX	XXX	XXX
3	Cărămizi pentru paviment	Tc			25	XX
4	Piese de mozaic din lut					
5	Mortar		XX	XX	XX	XX
6	Tencuială colorată					
7	Tencuială normală					
8	Țigle pentru acoperiș	Tca			125	XXX
9	Țigle ștampilate	Ts				1
10	Țigle cu inscripție	Ti	1		1	
11	Țigle cu urme de animale	Tu			15	
12	Olane	To			25	
13	Piroane și cuie din fier	Fcp			175	55
14	Scoabe din fier	Fce		10	7	
15	Mansoane grindă	Fcm			1	
16	Cuie (subțiri și mici)	Fc				
17	Elemente îmbinare din fier	Fi			2	
18	Țațâni din fier					
19	Stâlpi de lemn (urme)					
20	Plăci de sticlă pentru geamuri		17	23	98	48
21	Chirpici					
Unelte						
1	Secure din fier	Fu + nume			3	
2	Furcă din fier					
3	Cuțite din fier (lamă)	Fu + nume	2	3	1	6
4	Ciocan din fier	Fu + nume				
5	Mâner de cuțit din os					
6	Daltă din fier	Fu + nume		1		
7	Bridă din fier					
9	Ace		3	1		
10	Ace de cusut					2
11	Tipar pentru cozi de tapenă					
12	Instrument de ștampilat din os					
13	Sulă din os					
14	Mâner bronz		1	1		

16	Fusaiolă				
17	Creuzet				
18	Tipar din lut pentru diverse	Ctip			
19	Râșniță din piatră	Pu + nume		3	
20	Cute din piatră de gresie	Pu + nume		3	1
21	Vas din piatră		1		
22	Pisălog din piatră				
23	Lanț din fier				
24	Ștampile				
25	Toartă vas bronz		1		
26	Cui bronz		3	1	
27	Burghiu		1		
28	Tipar din bronz pentru turnat fibule				1

Instrumente

1	Stilus din fier	Fs	1	1	
2	Stilus din bronz			1	
3	Stilus din os				
4	Instrumente medicale din bronz	Bi + nume		1	1
5	Plăcuțe pentru preparat alifii	Pi + nume		1	
6	Toartă vas				
7	Instrumente din fier		8		

Piese de uz casnic

1	Opaiețe	C1	1	15	
2	Opaieț din bronz				
3	Opaieț din fier				
4	Vase de bronz + tortiță	Bv		1	
5	Vase de fier + toartă				
6	Tacâmuri din bronz	B + nume			
7	Tacâmuri din os				
8	Statuete din lut e,h,c,d,f	Cs		1	
9	Clopoșel din bronz	B + nume			
10	Clopoșel din fier			1	
11	Opaieț din lut cu inscripție				
12	Verigă din bronz		1	4	2
13	Verigă din fier			6	3

Piese pentru mobilier

1	Chei din fier	Fi + nume	4	5	5	1
2	Broască din fier	Fi + nume	1			
3	Chei din bronz				2	1
4	Capac broască din bronz	Fi + nume			1	
5	Elemente broască din bronz					
6	Butoni pentru pupitre din bronz	Bi + nume			5	
7	Verigi de fier	Fi + nume			1	

8	Verigi de bronz				
9	Cârlige pentru atârnat din fier	Fi + nume		2	

Obiecte pentru toaleta personală

1	Oglindă metal alb	Bi + nume			1
2	Pieptene din os	Bp + nume			
3	Pieptene din fier	Fi + nume			
4	Oglindă bronz		2	1	1

Arme

1	Vârf de lance din fier	Fa + nume			
2	Vârf de sulițe din fier	Fa + nume	1	2	5
3	Vârf de săgeată din fier	Fa + nume	2	10	3
4	Vârf de sulițe din bronz				2
5	Vârf de săgeată din bronz				
6	Opritor de arc din os	Oa + nume			1
7	Bilă de praștie din piatră	C + nume			2
8	Buterole din bronz	Ba + nume			1
9	Sușținător spadă				

Piese de echipament și îmbrăcăminte

1	Piese de la cămașă zale	Ba + nume			
2	Catarama din fier	Fp + nume		2	3
3	Catarama din bronz	B c			2
4	Nituri pentru curele din bronz	B + nume			
5	Cuie fier pentru sandale	Fp + nume			
6	Cuițe din bronz pentru sandale	B + nume			
7	Aplici din bronz		4	8	7
8	Aplică fier				
9	Pandantive din bronz				2
10	Zăbală din fier			1	

Podoabe

1	Fibule din bronz	Bf	1	3	5	1
2	Fibule din fier	Ff				
3	Aplice din bronz	Ba	3	2	18	2
4	Aplice din fier	F + nume				
5	Aplice din os			4	1	
6	Ac de păr din fier					
7	Ac de păr din bronz	B + nume			4	3
8	Ac de păr din os	Op + nume	3	7	10	3
9	Mârgea din sticlă	Sm	4		24	8
10	Mârgea din piatră	Pm			1	
11	Mârgea din os	C + nume			1	
12	Inel de bronz	B + nume				
13	Inel din sticlă	Si			2	

14	Inel din os	Oi			
15	Inel		1		
16	Pietre de inel din piatră semi/prețioasă				
17	Pietre de inel din sticlă				
18	Mărgele	2	9	3	
19	Laț din bronz				
20	Brățară din bronz	1			
21	Nasture bronz		1	1	
22	Cercel bronz		1		1
23	Lingută os			1	1
24	Colier bronz	1			
25	Brățară sticlă				2

Piese pentru jocuri și jucării

1	Cărămidă/ țiglă cu desenul jocului	T + nume			
2	Zar din os	Oz			
3	Jetoane	Cr (rondel)	12	6	2
6	Jucărie cărucior				1
7	Fragment statueta ceramică				
8	Jetoane din ceramică cărămizie			24	4
9	Jetoane din ceramică cenușie			10	2
10	Jetoane din os			1	

Ofrande

1	Inscripții de piatră	1		1	2
2	Relief cu inscripție				
3	Placă votivă din piatră				
4	Monete izolate				
5	Tezaure monetare				
6	Figură umană				
7	Monumente din piatră		5	3	8

Alte obiecte neclasate

1	Scoici			9	
2	Melci				
3	Cărbune de lemn (bucăți determinabile)			1	
4	Case menajere				
5	Statue colosală din bronz				
6	Statuete bronz		1		1
7	Vase antropomorfe din lut				
8	Vase pentru atârnat pe pereți	Cvd			
9	Fluier din os				

Obiecte nedeterminabile

	Pereți de vase decorați		
1	Piese din fier nedeterminabile	14	
2	Piese din bronz nedeterminabile	22	
3	Piese din sticlă nedeterminabile		
4	Piese din piatră nedeterminabile		
5	Zgură fier		1
6	Zgură bronz		
7	Zgură sticlă		
8	Bucăți plumb topite	4	
9	Os nedeterminabil		

MATERIALE CARE SUNT LEGATE DIRECT DE ALIMENTAȚIE**Vase pentru păstrat alimente solide (care curg)**

1	Chiupuri	C ch	4	18	
2	Vase mari pictate cărămizii	C vm		164	
3	Vase mari pictate cenușii	C vm		7	
4	Vase mari tip oală cărămizii			4	
5	Vase mari tip oală cenușii			1	
6	Vas integribil cenușiu				
7	Chiupuri roșii		3	49	6
8	Chiupuri cenușii			28	4
9	Ceramică cu decor				8

Vase pentru păstrat și transportat lichide

1	Amfore	C amf	31		203	
2	Căni mari cărămizii	C can	44	31	176	
3	Căni mari cenușii	C can		20	30	
4	Urcioare	C u	8	7		1
5	Urcioare mari cenușii	C u			8	
6	Urcioare mari cărămizii				1	
7	Vase din sticlă	S v				19
8	Vase cu două torți					
9	Vase mari patrulater cu gât scurt și toartă				5	
10	Vase mari patrulater din sticlă				6	

Vase și obiecte pentru prelucrat alimente înainte de gătit

1	Mortaria	Cmort	21	9	
2	Mortaria 1			25	
3	Mortaria 2			8	
4	Mortaria 3			3	
5	Râșniță piatră			1	
6	Vas piatră			1	

Vase pentru gătit

1	Oale cărămizii (buze și guri)	C o	54	38	208	12
2	Oale cenușii (buze și guri)	C o	18	42	303	24
3	Străchini oală cărămizii		516	223		
4	Străchini oală cenușii		634	114		
5	Capace		4	35	39	8
6	Capace cărămizii				67	
7	Capace cenușii				34	
8	Strecurători	C stre			3	
9	Oale lucrate cu mâna cărămizii	C m				
10	Oale lucrate cu mâna cenușii	C m				
11	Vase de bronz (toartă, tripes)	Bv				1
12	Buze nedeterminabile					
13	Strecurătoare cărămizii				1	
14	Oale				6	

Vase pentru servit mâncarea pe masă

1	Strachină înaltă cărămizie	Cs		21	30	8
2	Strachină înaltă cenușie	Cs			1	
3	Strachină înaltă cu registru cărămizie			17		
4	Strachină înaltă cu registru cenușie			20		
5	Strachină TS	C ts				
6	Imitații după TS				36	
7	Strachină TSP cărămizie	C tsp			24	3
8	Strachină TSP cenușie	C tsp			47	6
9	Strachină CDL cărămizie	Ccdl		18	37	3
10	Strachină CDL cenușie				7	2
11	Strachină glazurată	C g			5	
12	Fructiere	C fruct	9		7	
13	Pateră cărămizie cu mâner					
14	Vase cu decor lipit		19		8	
15	Vase glazurate		5		2	
16	Vase TS		19	1	43	5
17	Vase TSP		5	10	2	
18	Vase lucrate cu mâna		12			
19	Vase pictate			16	40	12
20	Vase cu decor simplu			50		
21	Strachină înaltă cu buza dreaptă				10	
22	Fructiere cărămizii				24	
23	Fructiere cenușii				6	

Vase din care se mănâncă

1	Strachină joasă cu fund plat cărămizie	Ssfp			34	
---	--	------	--	--	----	--

2	Strachină joasă cu fund plat cenușie			42	13
3	Strachină joasă cu fund inelar și registru cărămizie				
4	Strachină joasă cu fund inelar și registru cenușie				
5	Farfurii	29	4	8	37
6	Farfurii din sticlă			1	
7	Bol din sticlă			2	
8	Farfurii cu agățătoare cenușii				
9	Farfurii cărămizii			21	
10	Farfurii cenușii			4	
11	Farfurii pentru pește			1	

Vase din care se bea

1	Urcioare mijlocii și mici cărămizii	C u		24	
2	Urcioare mijlocii și mici cenușii			8	
5	Urcior glazurat			1	
6	Cană mijlocie și mică cărămizie	C can	44	176	10
7	Cană mijlocie și mică cenușie		9	30	2
8	Cană mică cărămizie				
9	Cană mică cenușie				
10	Cupe cărămizii	C cup			
11	Cupe cenușii				
12	Pahar lut cărămiziu				
13	Pahare din pastă cărămizie și cenușie		7	31	2
14	Pahar lut cenușiu				
15	Cupă sticlă			7	
16	Pahar sticlă			21	
17	Pahar sticlă cu picior				
18	Pahare cenușii pictate				
19	Căni		49	13	6
20	Flacoane				2

Materiale ceramică nedeterminabile

1	Funduri plate cărămizii	149
2	Funduri plate cenușii	136
3	Funduri inelare cărămizii	276
4	Funduri inelare cenușii	39
5	Toarte cărămizii	154
6	Toarte cenușii	44
7	Pereți cărămizii cu elemente de decor	
8	Pereți cenușii cu elemente de decor	

9	Buze de strachine nedeterminabile cărămizii			
10	Buze de strachine nedeterminabile cenușii			
11	Buze de strachine variate cenușii			
12	Pereți de vase cu inscripții			
13	Pereți de vase pictate			
14	Fund vas cu inscripții	1		
15	Ceramică glazurată			
16	Piese nedeterminabile			
17	Piatră chilimbar			
18	Ceramică cu inscripție CUIENIS			
19	Atipice cărămizii			
20	Atipice cenușii			
21	Fragment hipocaust picior			
22	Strachină joasă cu buză lată			
23	Strachină înaltă cu buză roșie			
24	Strachină înaltă cu buză găurită			
25	Strachină greu determinabilă roșie			
26	Vase sticlă – funduri, buze, pereți	44	101	65
25	Vase pentru păstrat unguente etc			2

1	Monete diferite		M				39	
Emitent	D	Ant	D(s)	S	Dp	As	Total	
Marcus Antonius	1						1	
Vespasian			2				2	
Vespasian			1				1	
Titus Caesar			1				1	
Domitian			1				1	
Traian	3		3				6	
Hadrian	1		6			2	9	
Hadrian	1		5			2	8	
L. Aelius Caesar			1				1	
Antoninus Pius	2		3			2	7	
Antoninus Pius	1		1			1	3	
Diva Faustina I			2			1	3	
Faustina II	1						1	
Marcus Aurelius	1		1				2	
Commodus	1			1			2	
Septimius Severus	4		9			1	14	
Septimius Severus	1		4				5	
Caracalla	1		2			1	4	

Geta	1	1		2
Iulia Domna	1	2		3
Caracalla		1		1
Macrinus (Diadumenianus)		1		1
Elagabal	1			1
Severus Alexander	8		1	9
Traianus Decius		1		1
Nedeterminabilă		6		8
TOTAL	22	34	2	13
				71

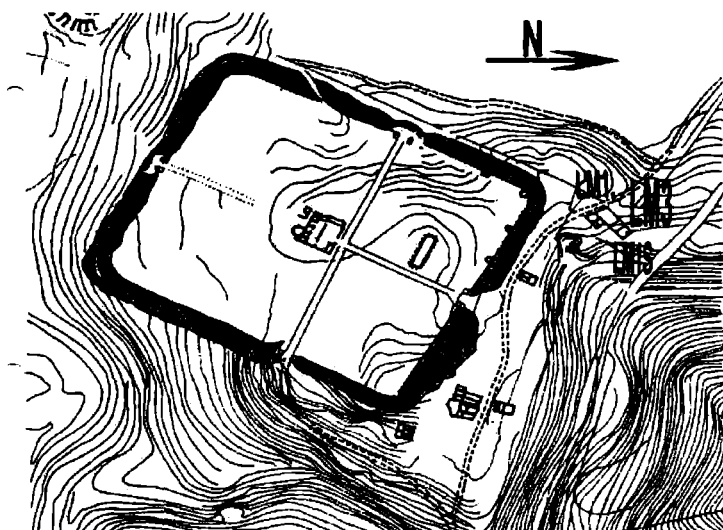

Fig. 1. Plan amplasament clădire LM3, plan clădire cu săpătură arheologică.

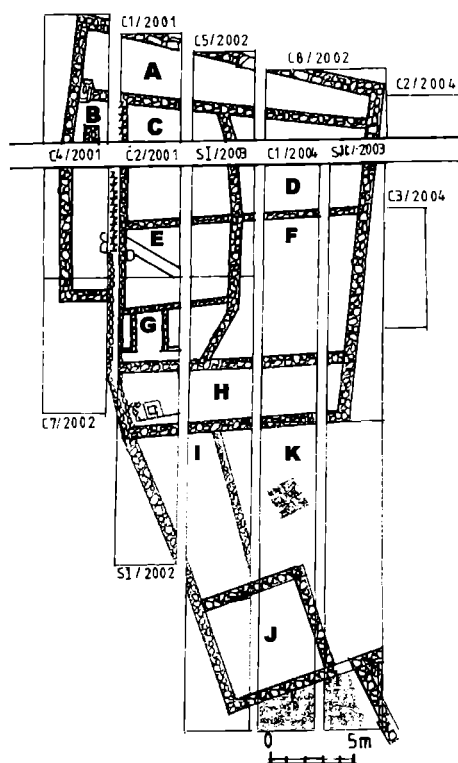

Fig. 2. Plan obiectiv LM3.

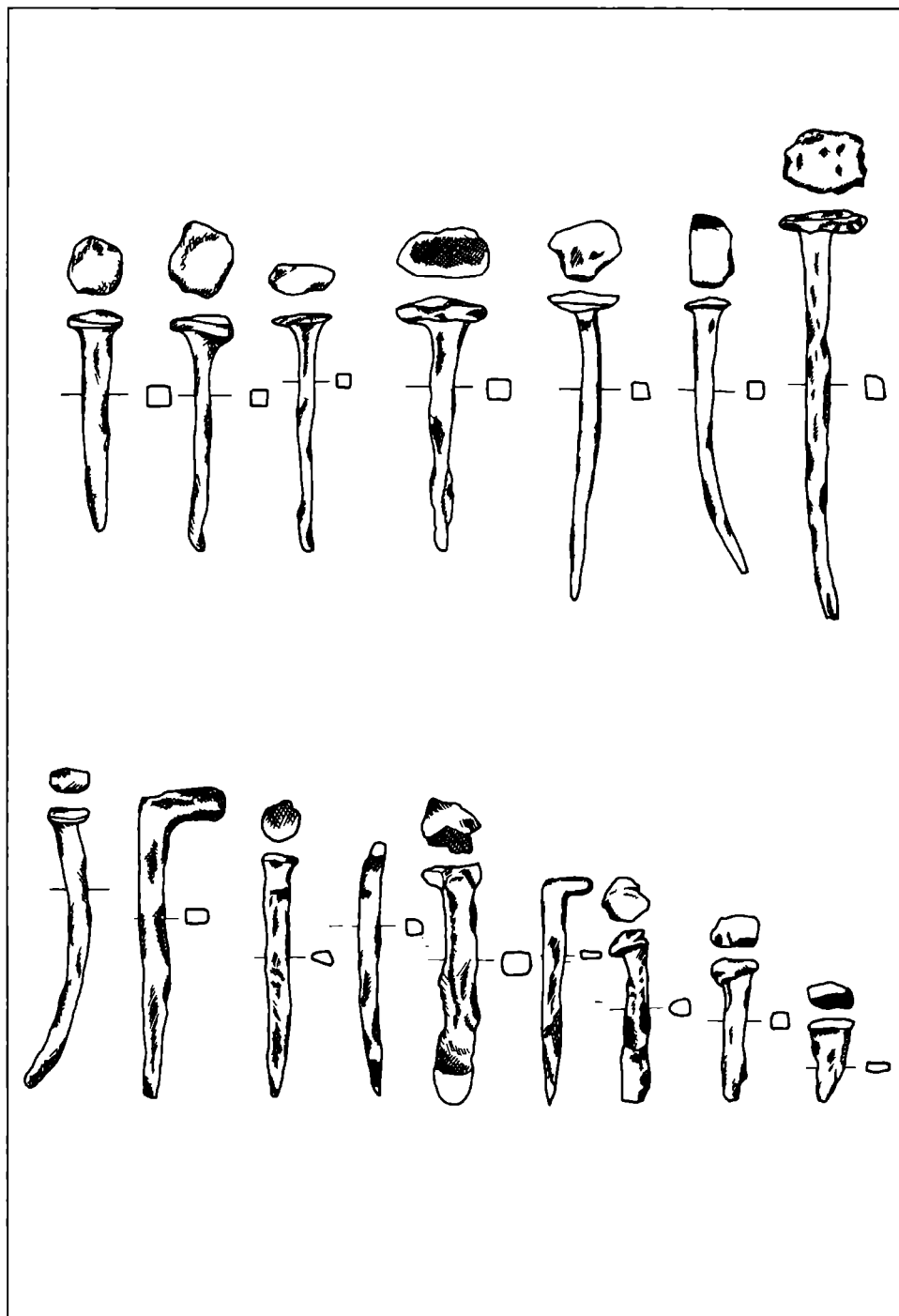

Fig. 3. Materiale de construcții din fier: tipuri cuie.

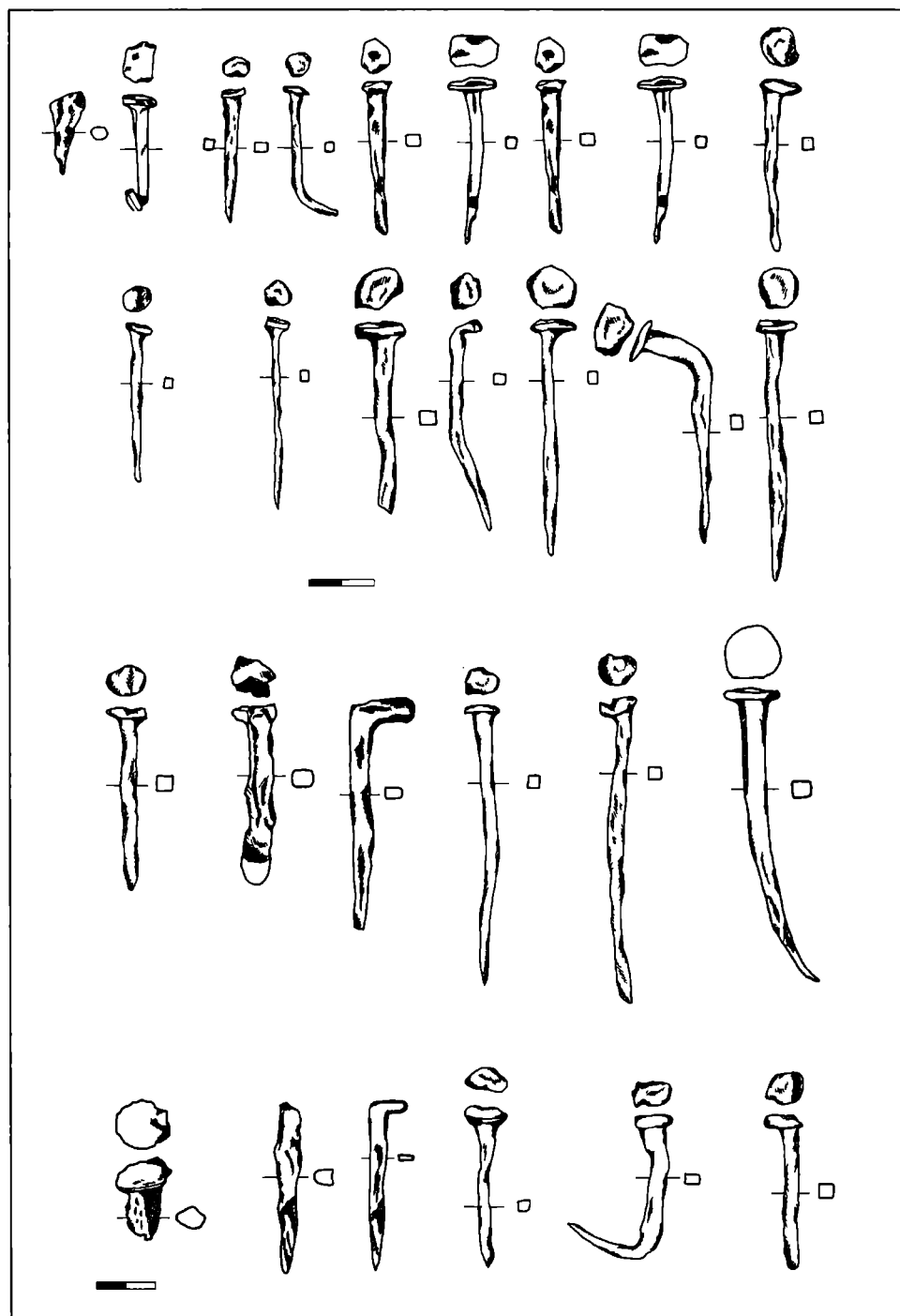
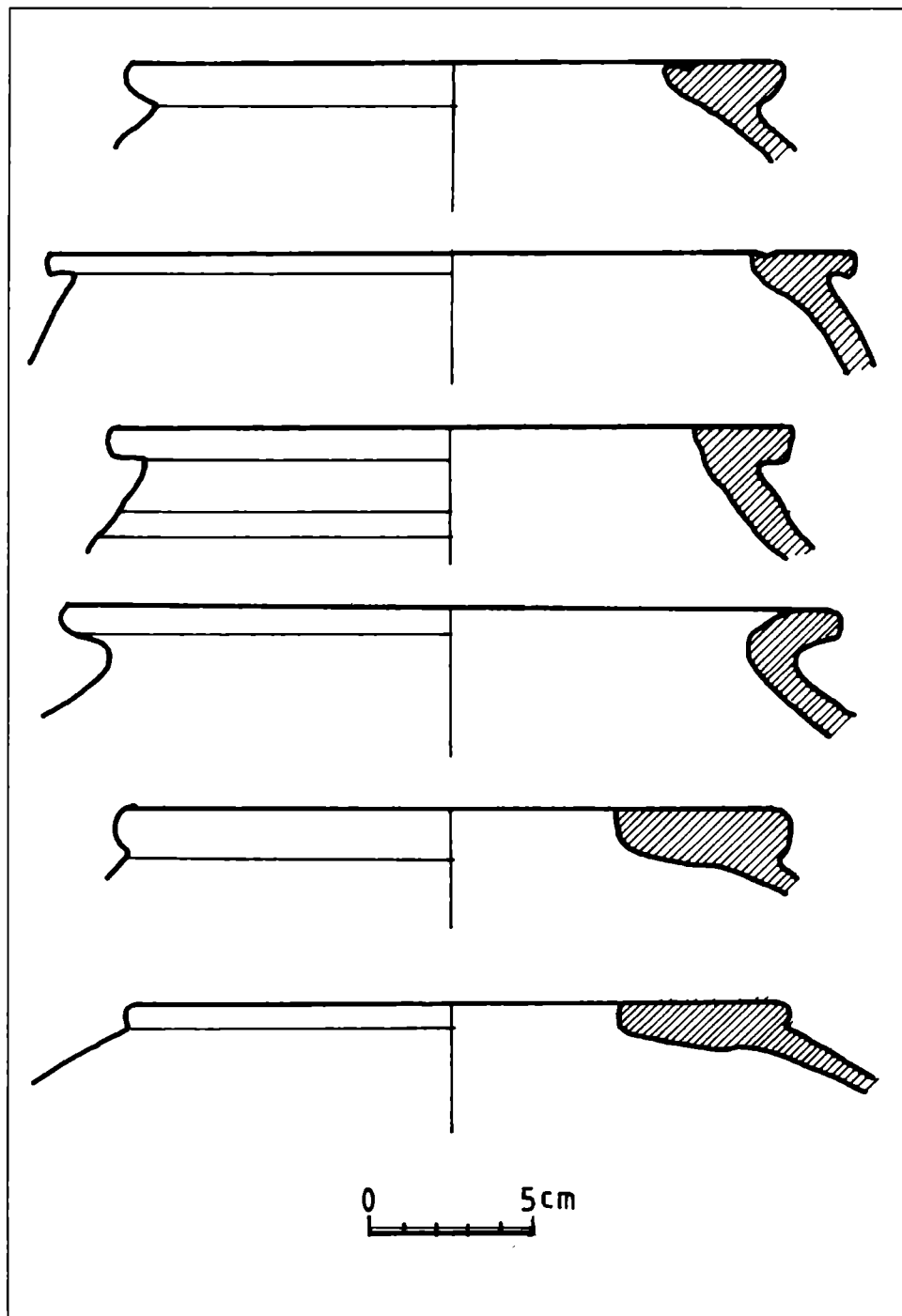

Fig. 4. Materiale de construcții din fier: cuie și piroane.

Fig. 5. Materiale legate direct de alimentație:
vase pentru păstrat alimente solide care curg – chiupuri.

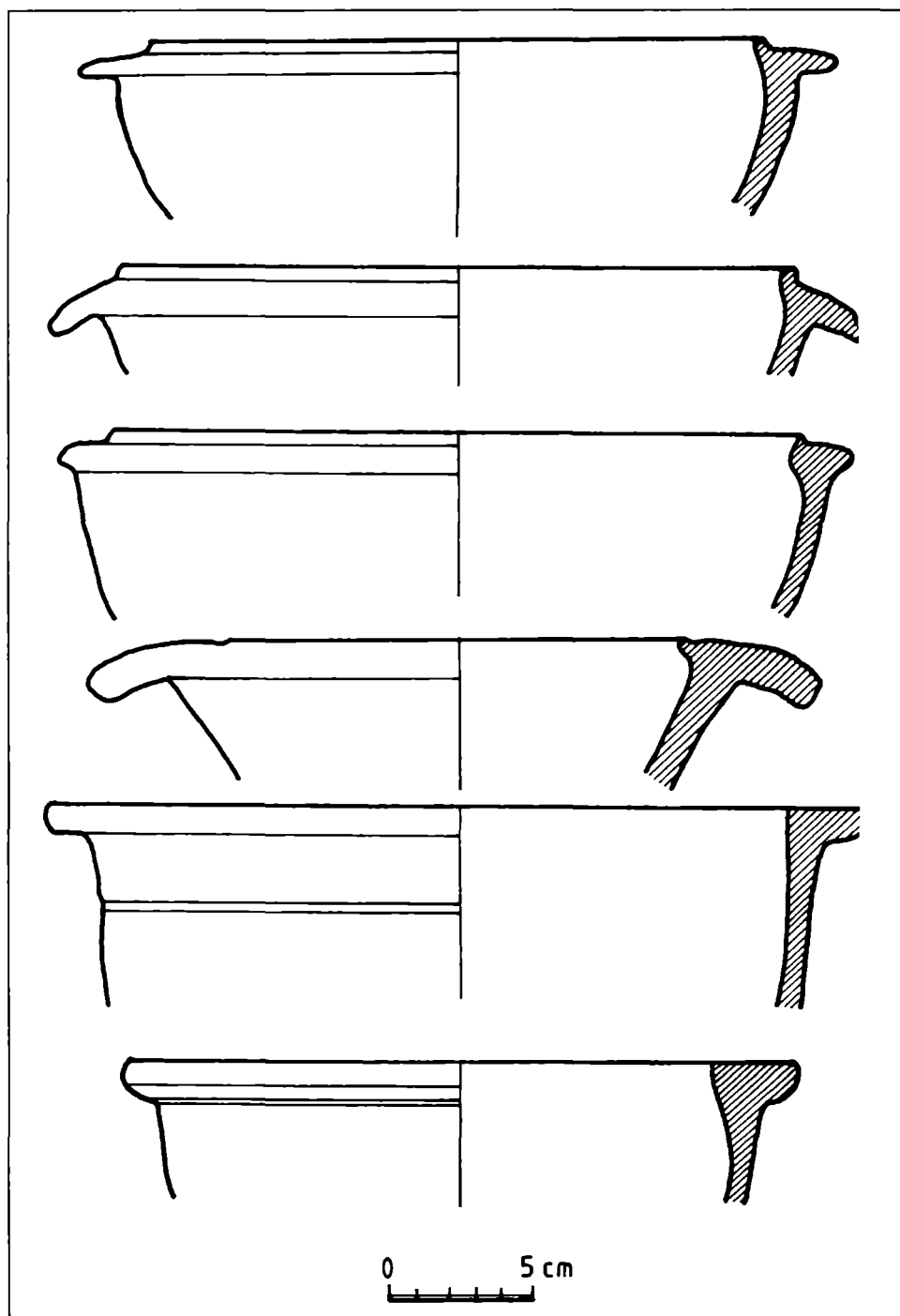
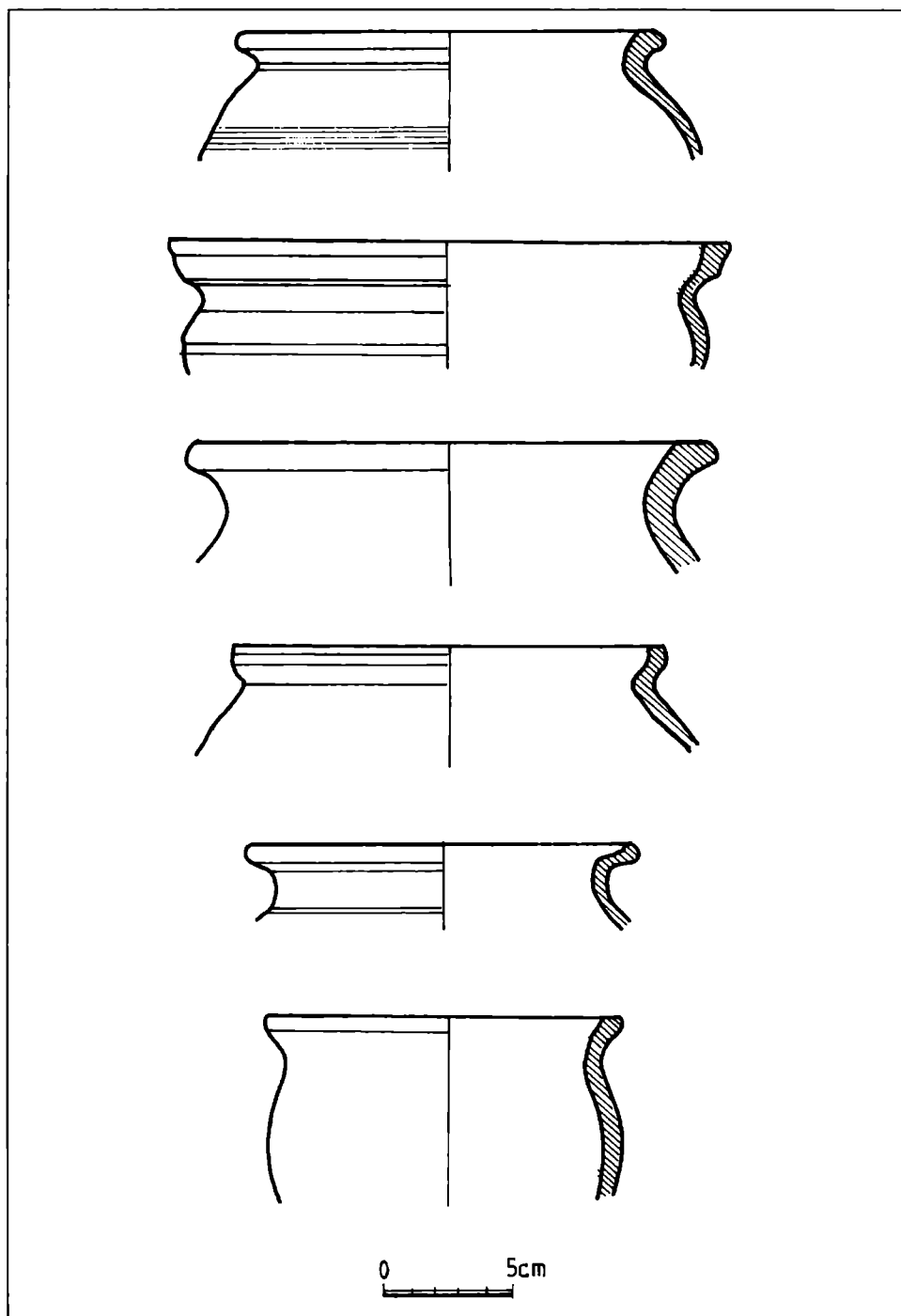

Fig. 6. Materiale legate direct de alimentație: vase pentru prelucrat alimente – mortaria;
vase pentru păstrat alimente solide-oale.

Fig. 7. Materiale legate direct de alimentație: vase pentru păstrat și preparat alimente – tipuri de oale.

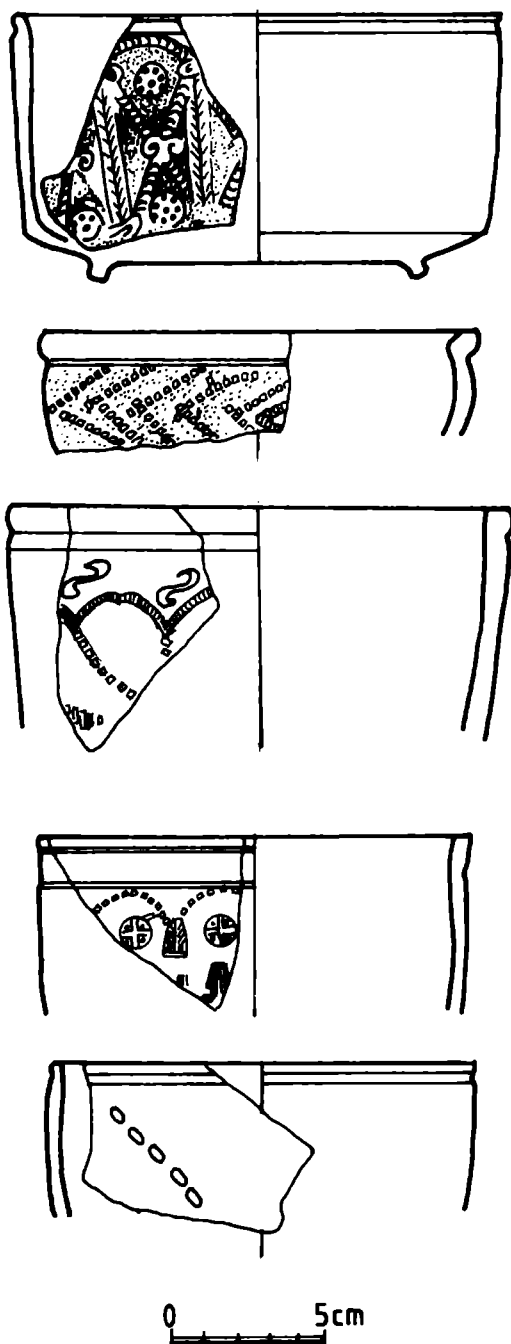

Fig. 8. Materiale legate direct de alimentație: vase pentru servit la masă – tipuri străchini cu decor ștampilat (TSP).

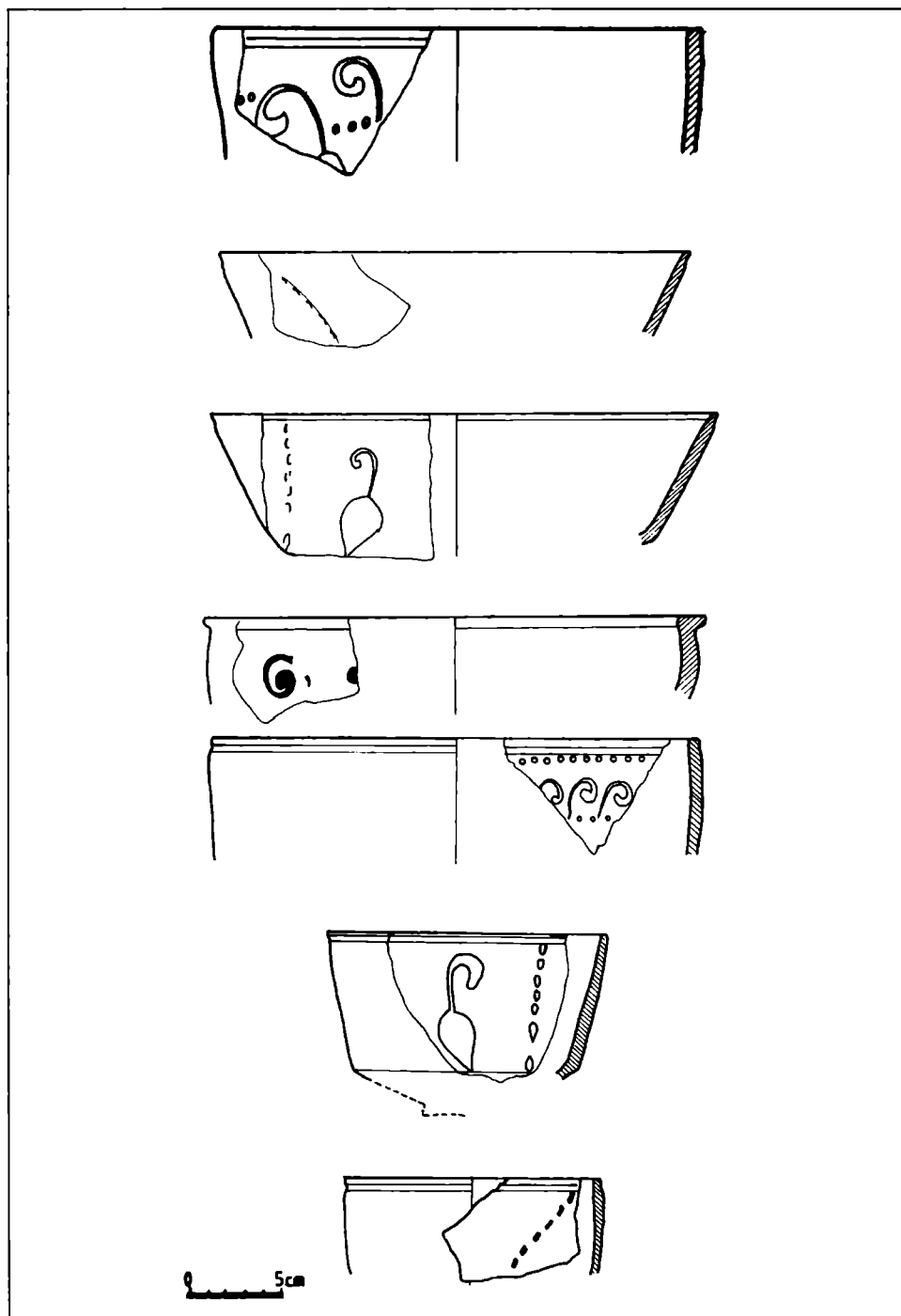
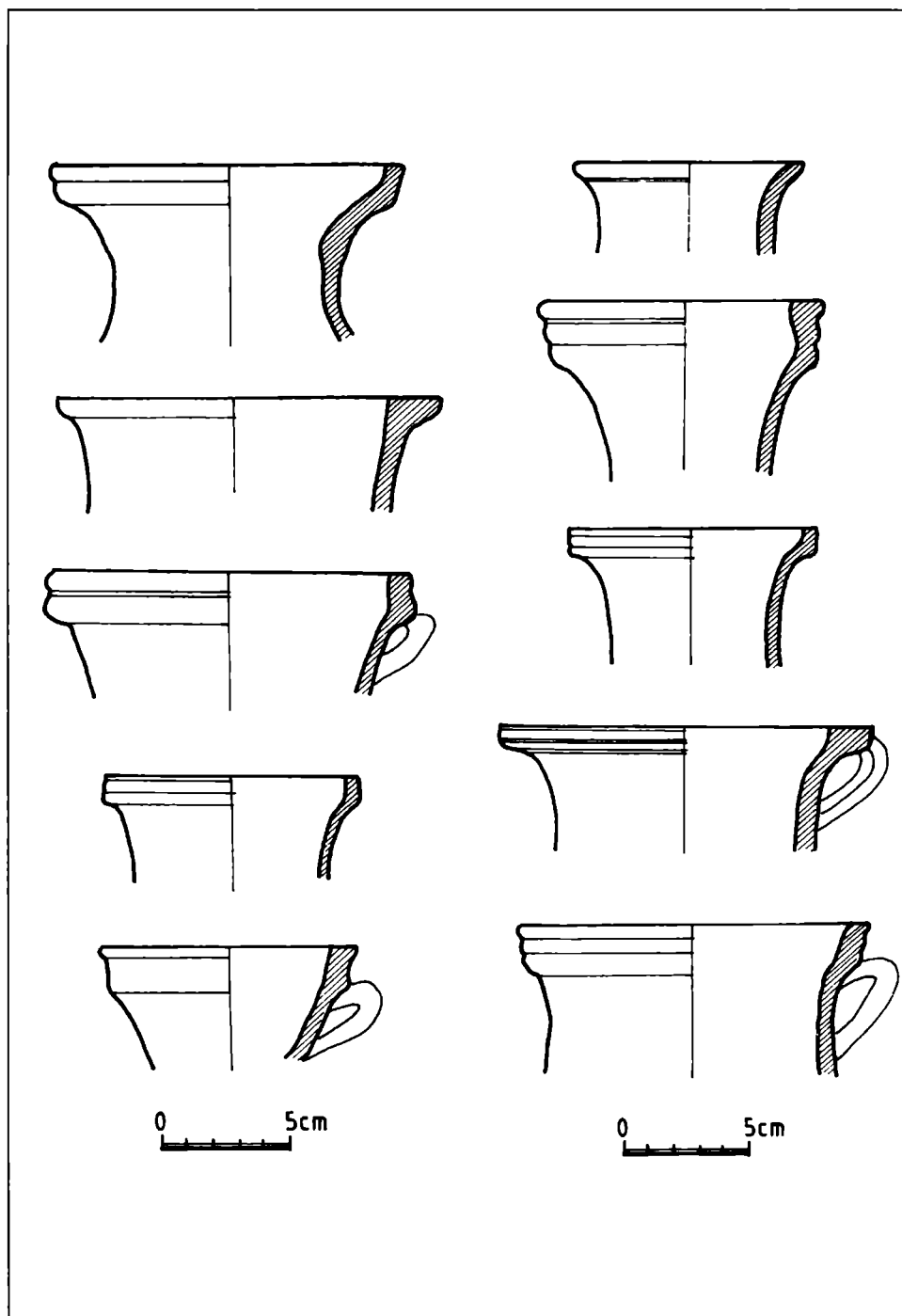

Fig. 9. Materiale legate direct de alimentație: vase pentru servit la masă – tipuri străchini cu decor lipit (CDL).

Fig. 10. Materiale legate direct de alimentație:
vase pentru păstrat lichide – tipuri de căni și ulcioare.

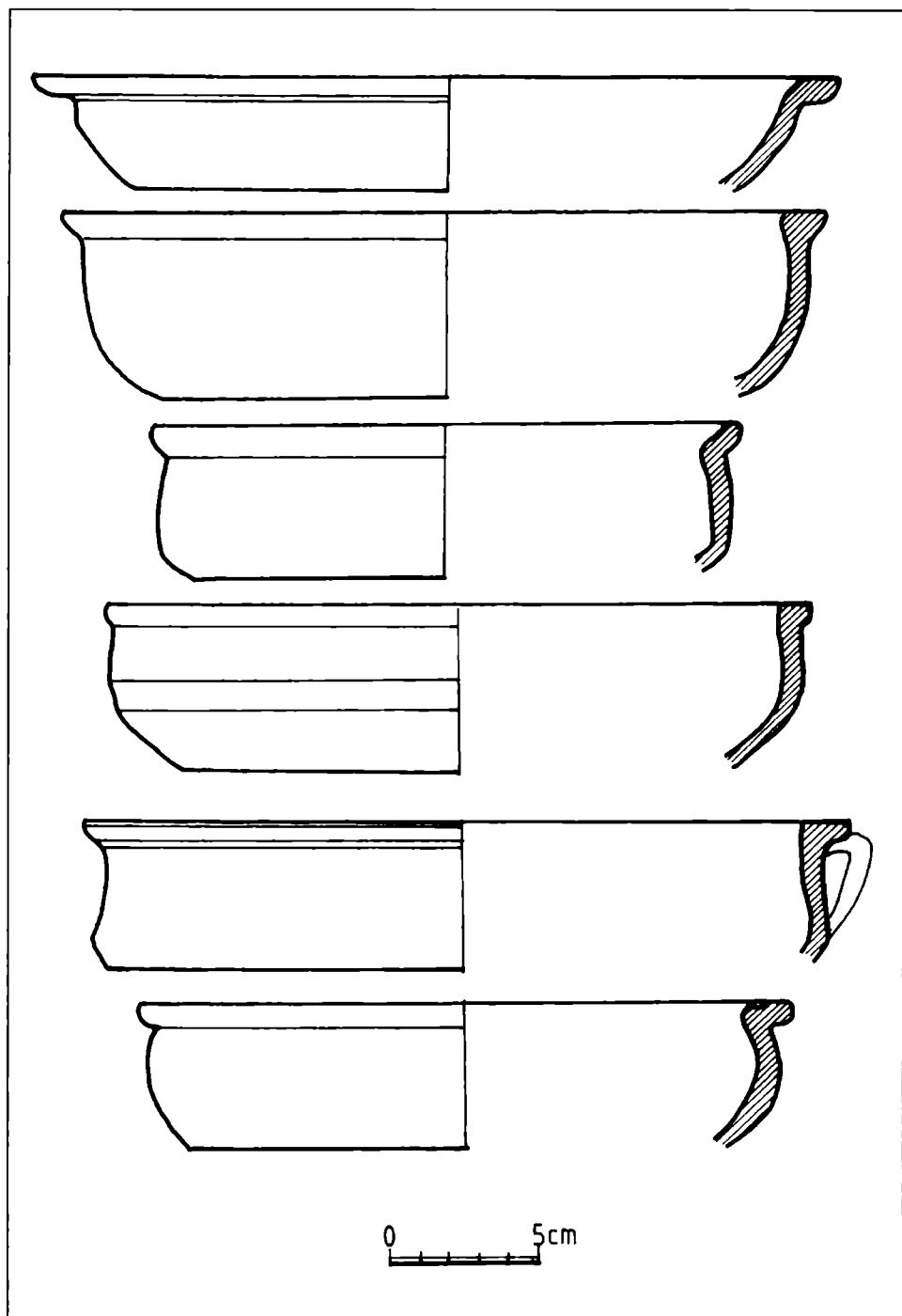

Fig. 11. Materiale legate direct de alimentație: vase din care se mânca – tipuri de străchini.

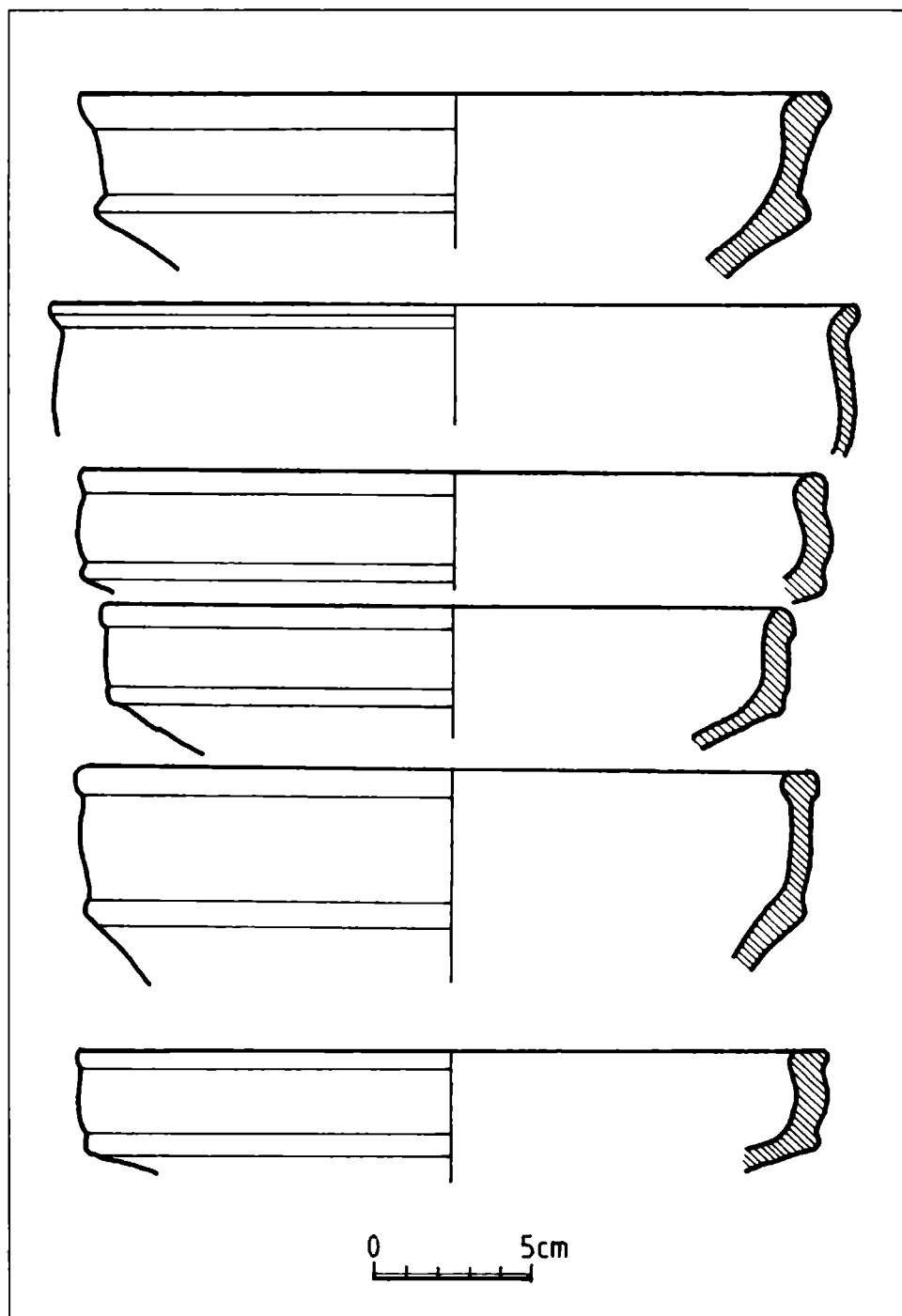
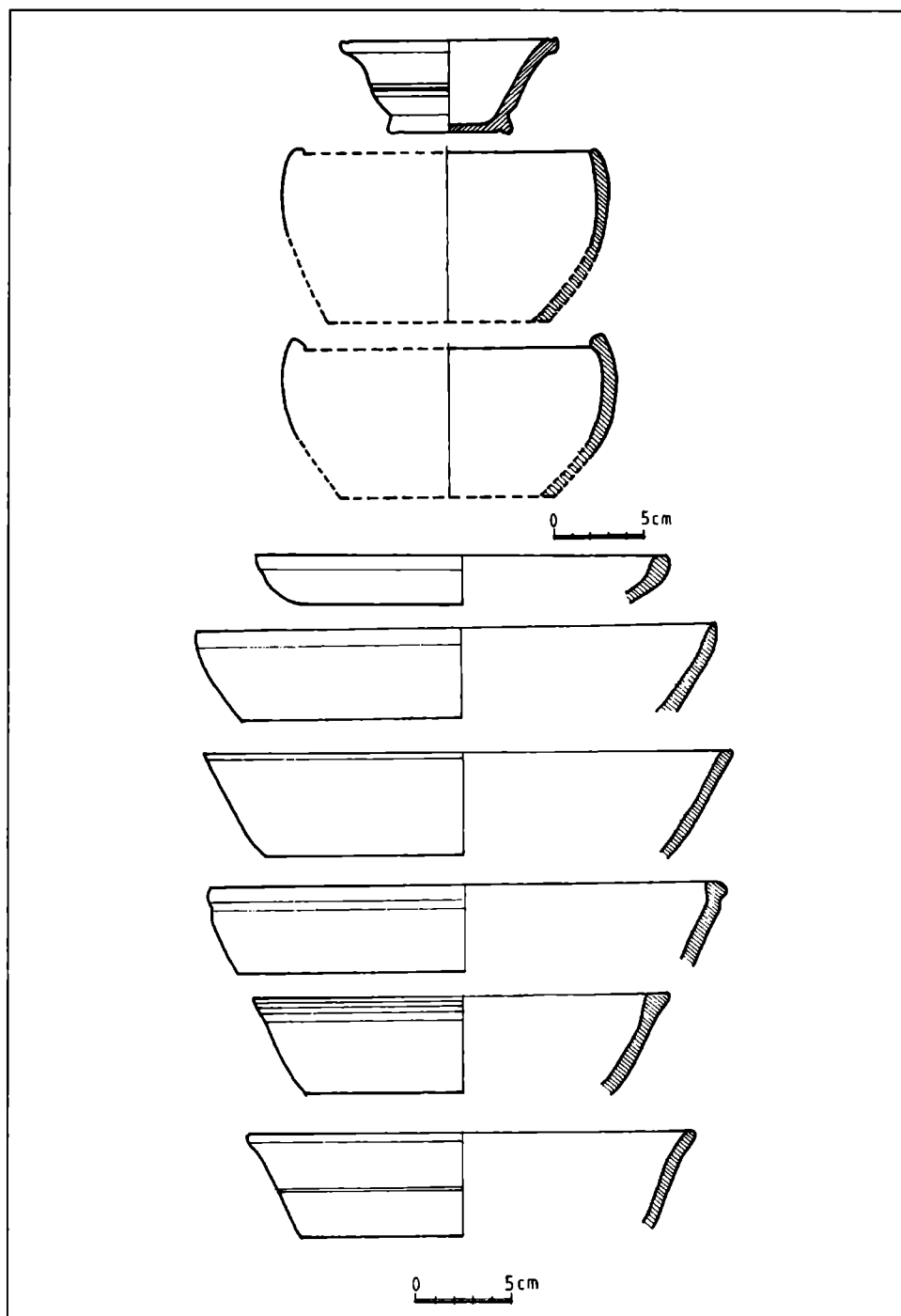

Fig. 12. Materiale legate direct de alimentație: vase din care se mănca – tipuri de străchini.

Fig. 13. Materiale legate direct de alimentație: vase din care se mănca – tipuri de străchini; vase din care se bea – pahar.

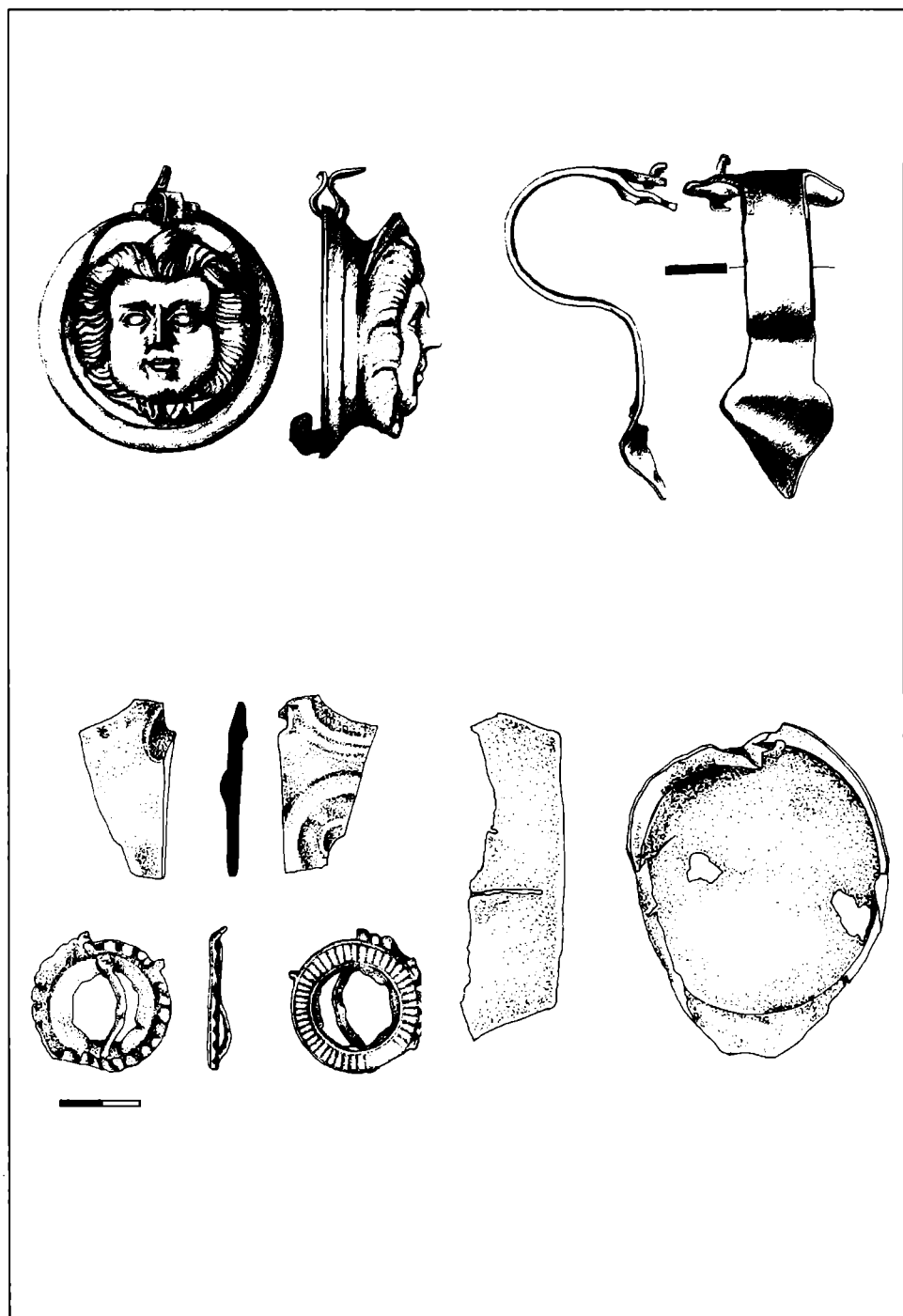

Fig. 14. Piese de bronz: capace, mâner, fragment de vas.

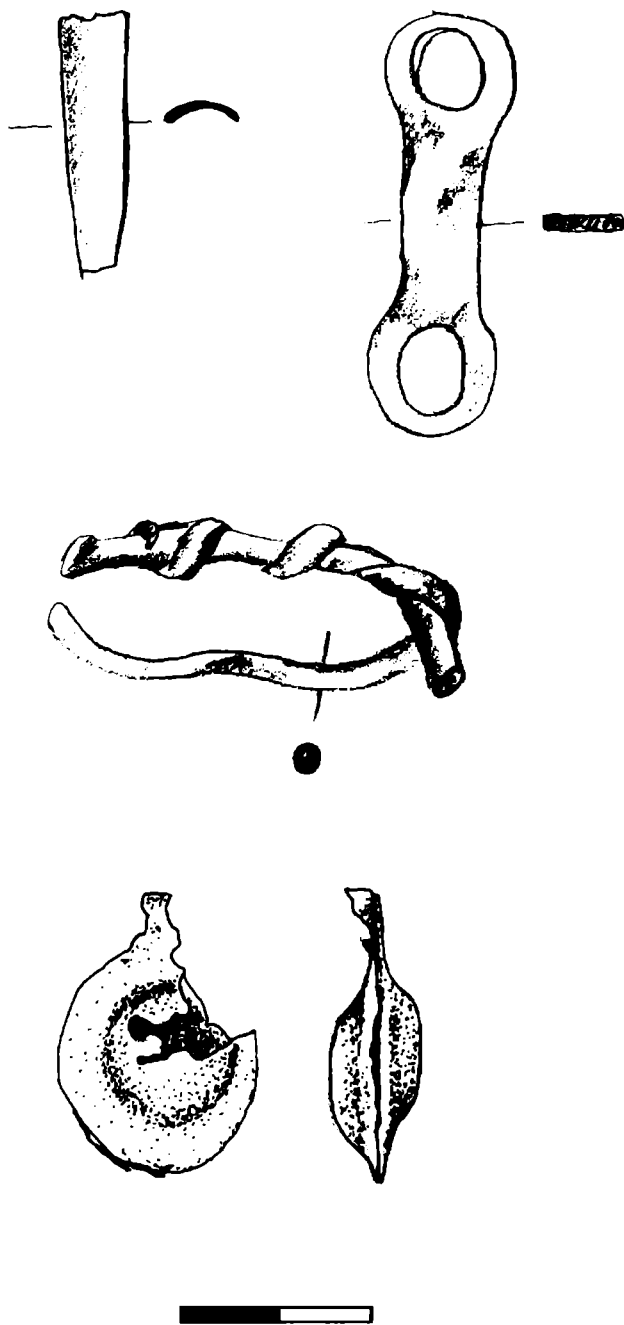

Fig. 15. Piese de bronz: capsulă pentru sigiliu din bronz.

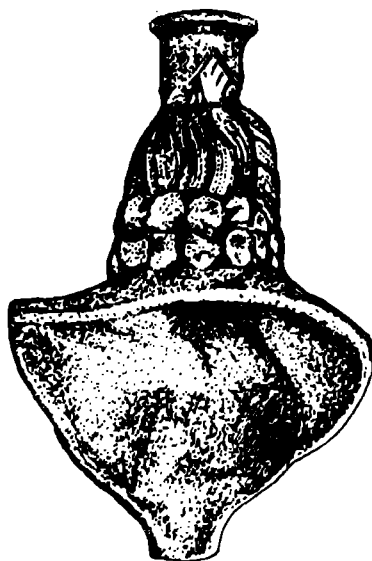

Fig. 16. Obiect cultic din bronz: statueta Serapis.

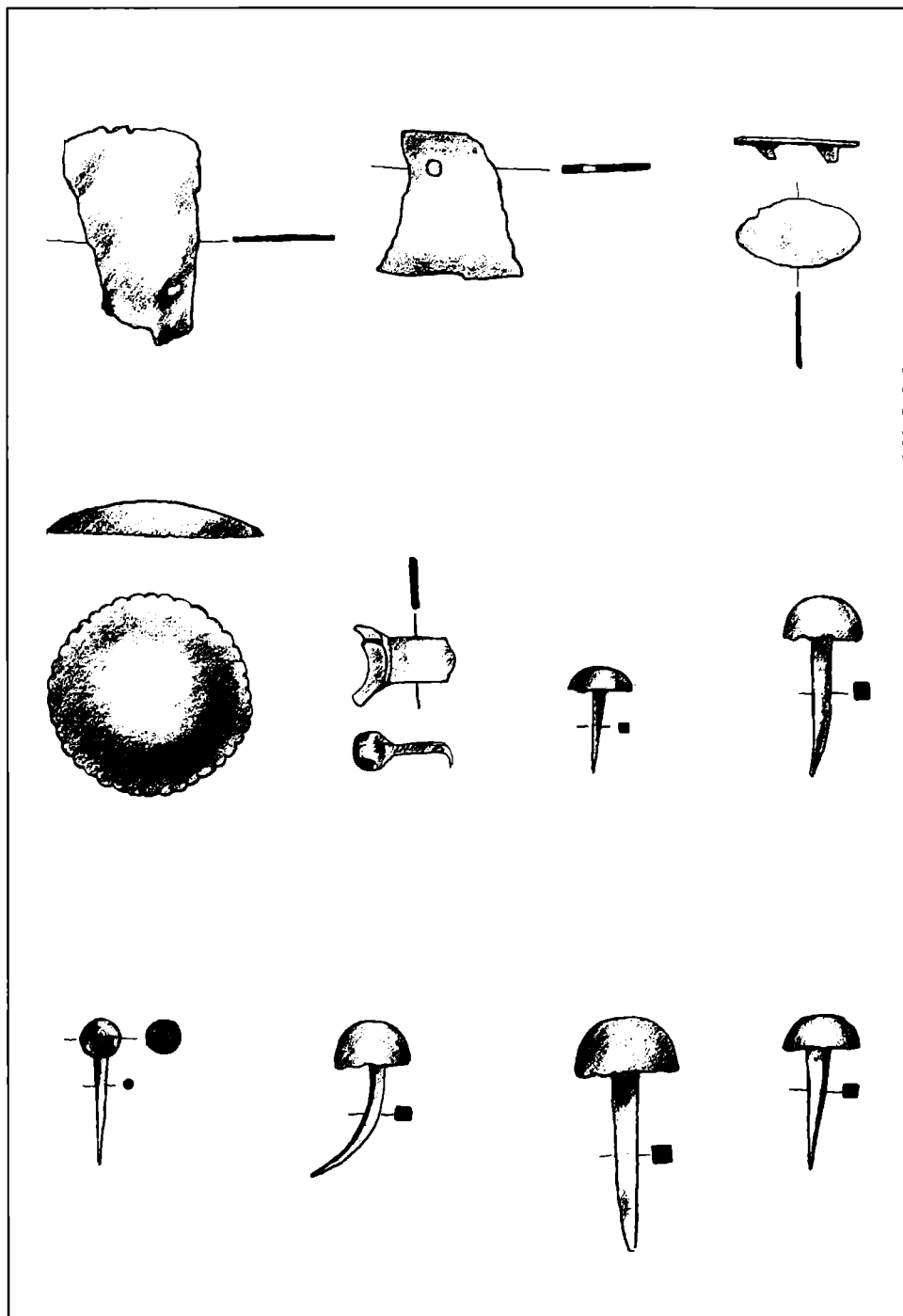

Fig. 17. Piese de echipament și harnașament din bronz: tipuri de aplici.

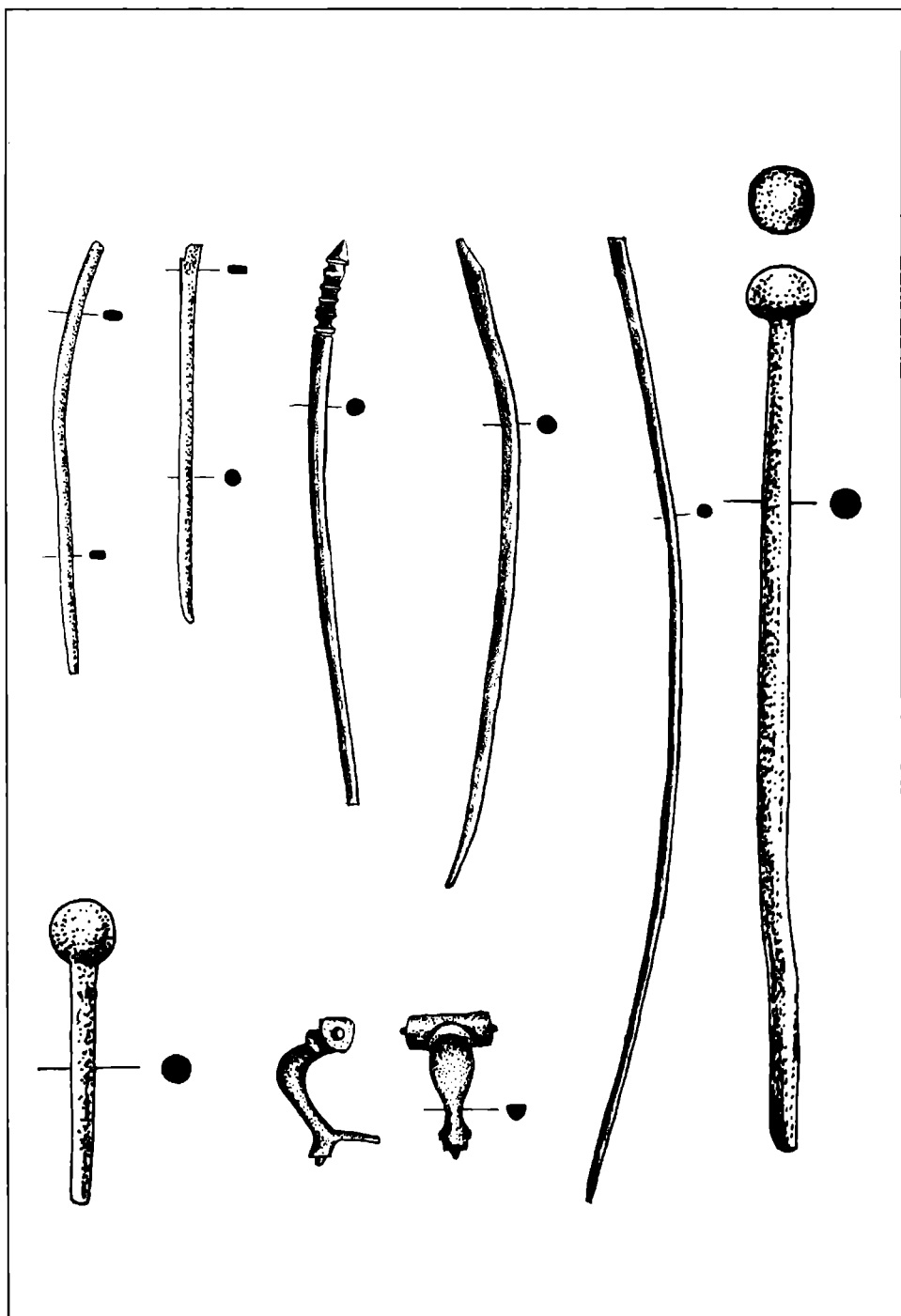

Fig. 18. Podoabe din bronz: ace de păr, fibulă fier.

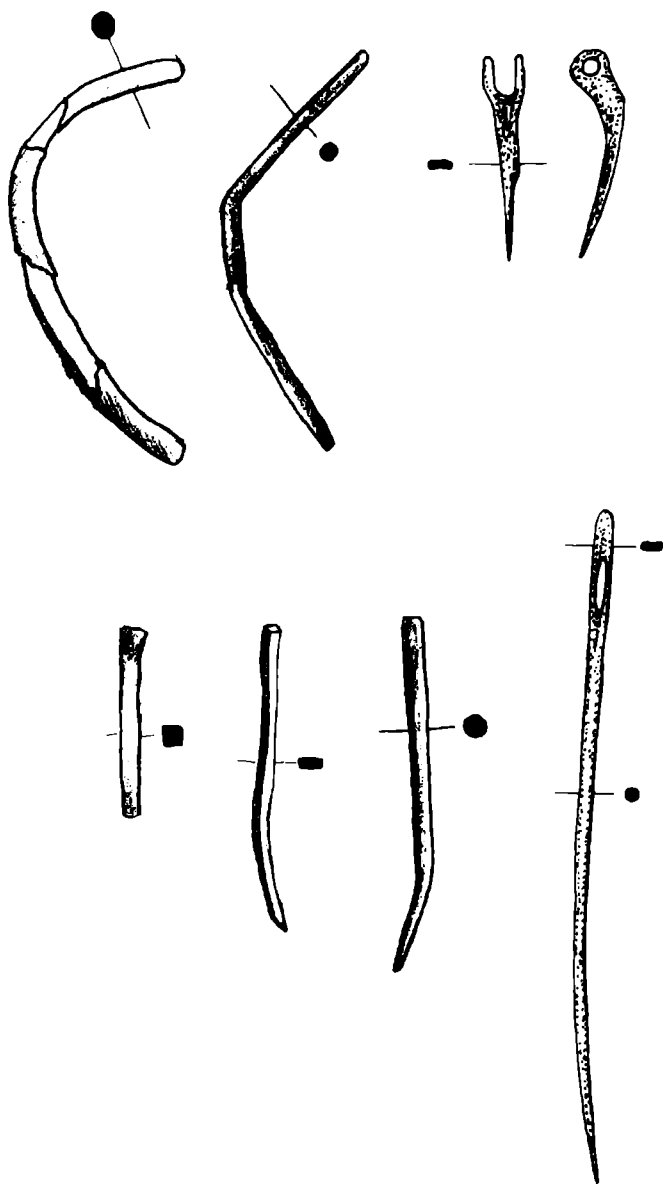

Fig. 19. Instrumente din bronz: ace de cusut.

Fig. 20. Podoabe din sticlă: tipuri de mărgeli.

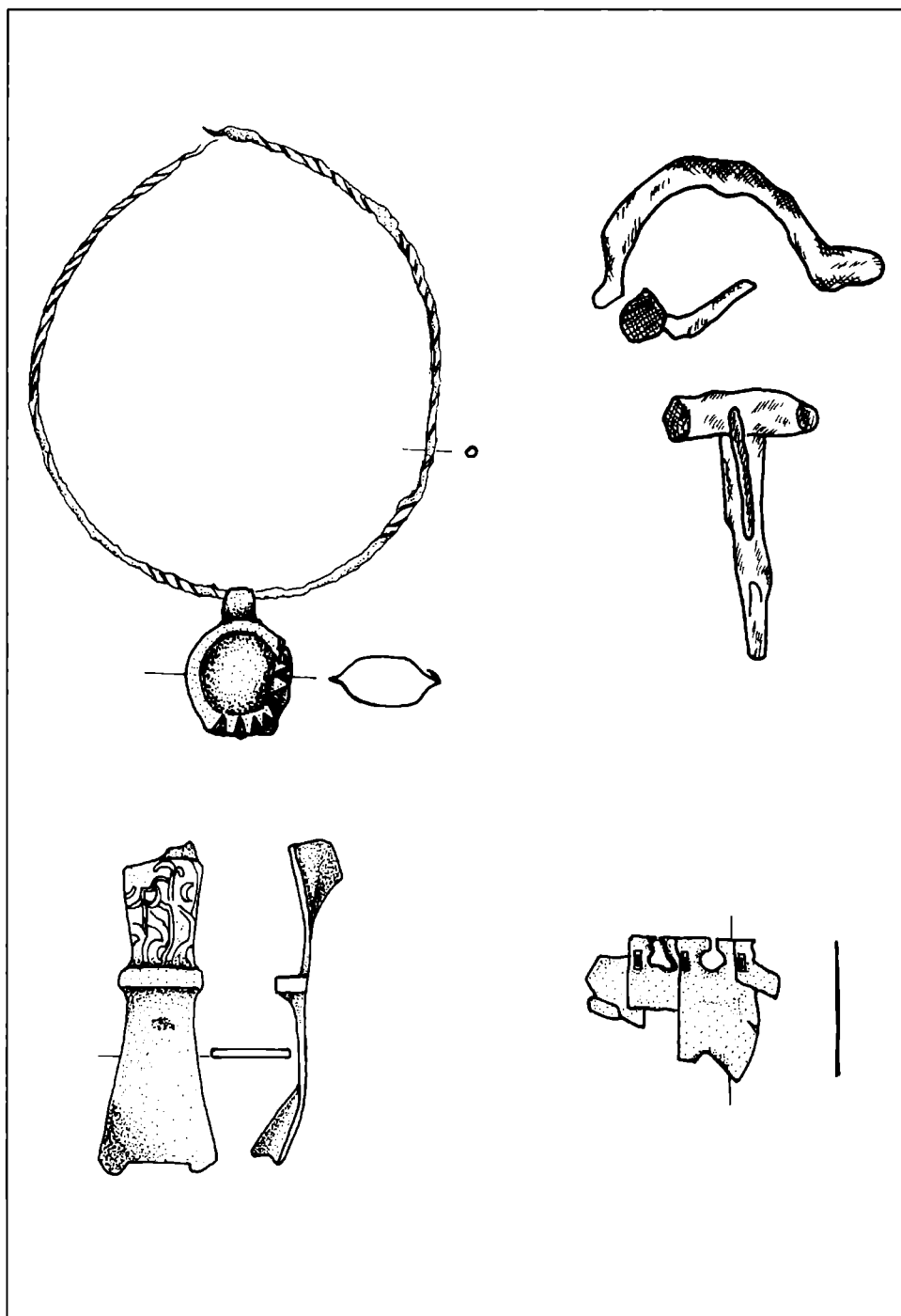

Fig. 21. Podoabe din bronz: fibulă bronz, fibulă fier, plăcuță lorica bronz.

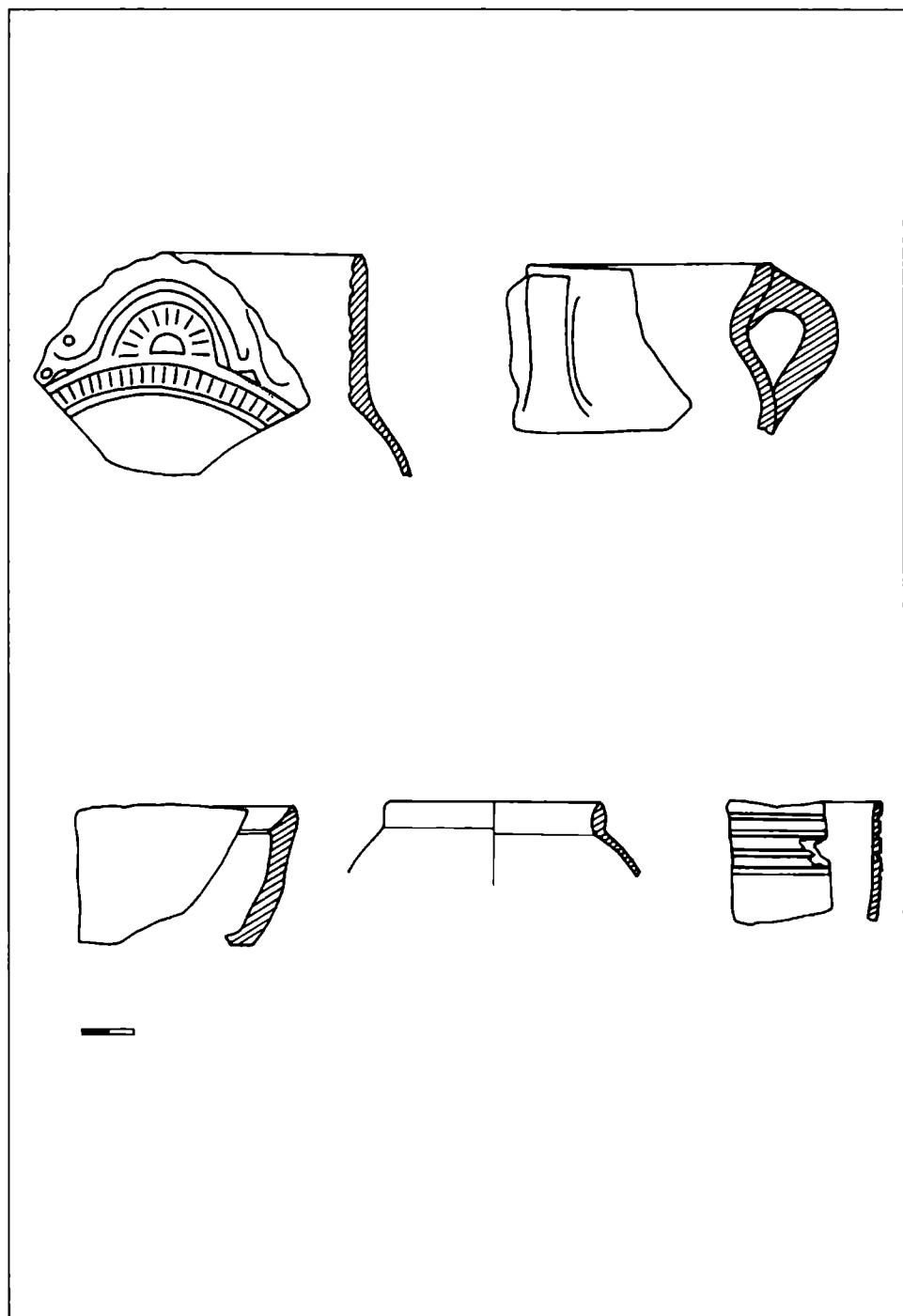

Fig. 22. Materiale legate direct de alimentație: vase pentru servit la masă.

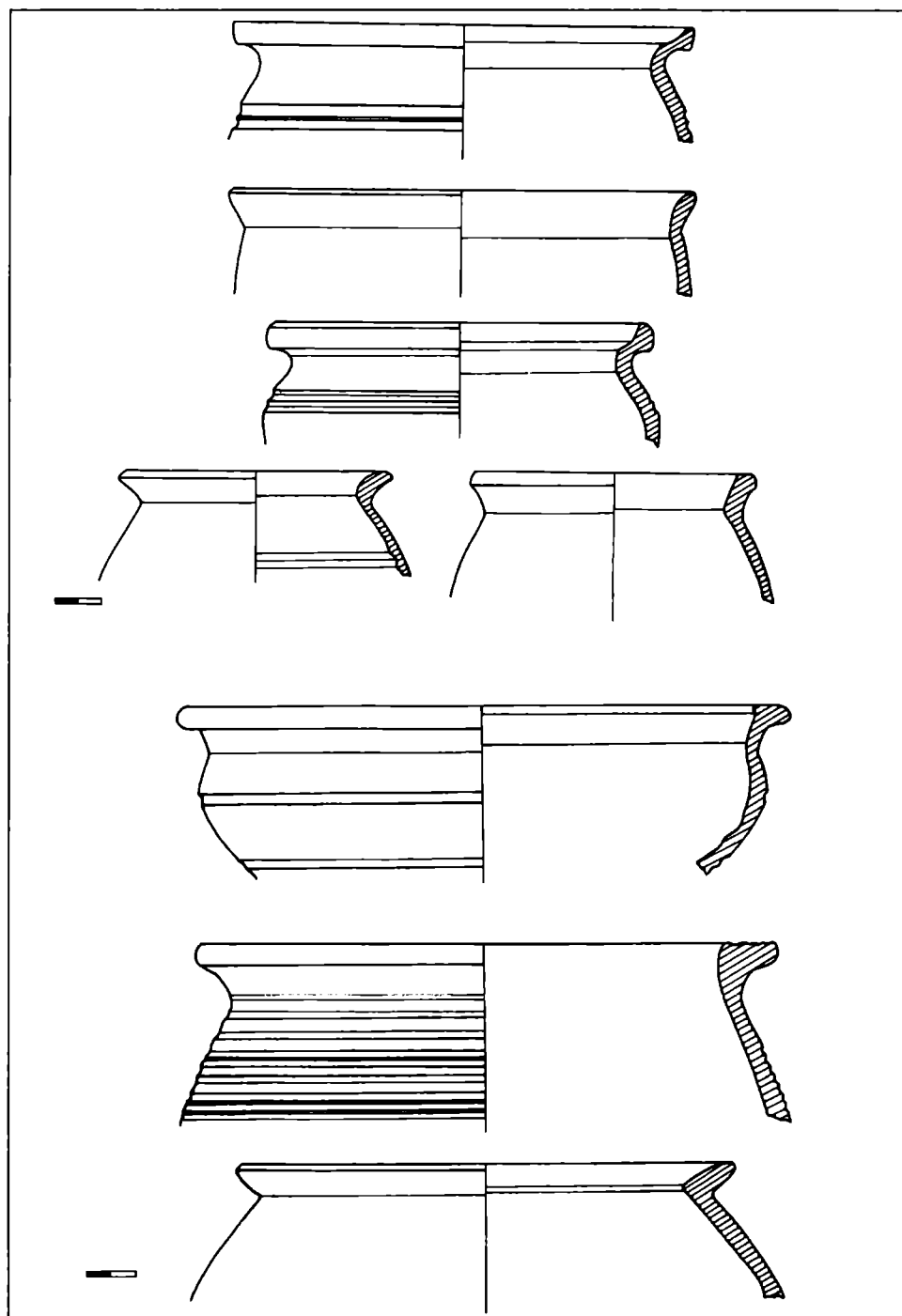

Fig. 23. Materiale legate direct de alimentație: vase pentru gătit – oale.

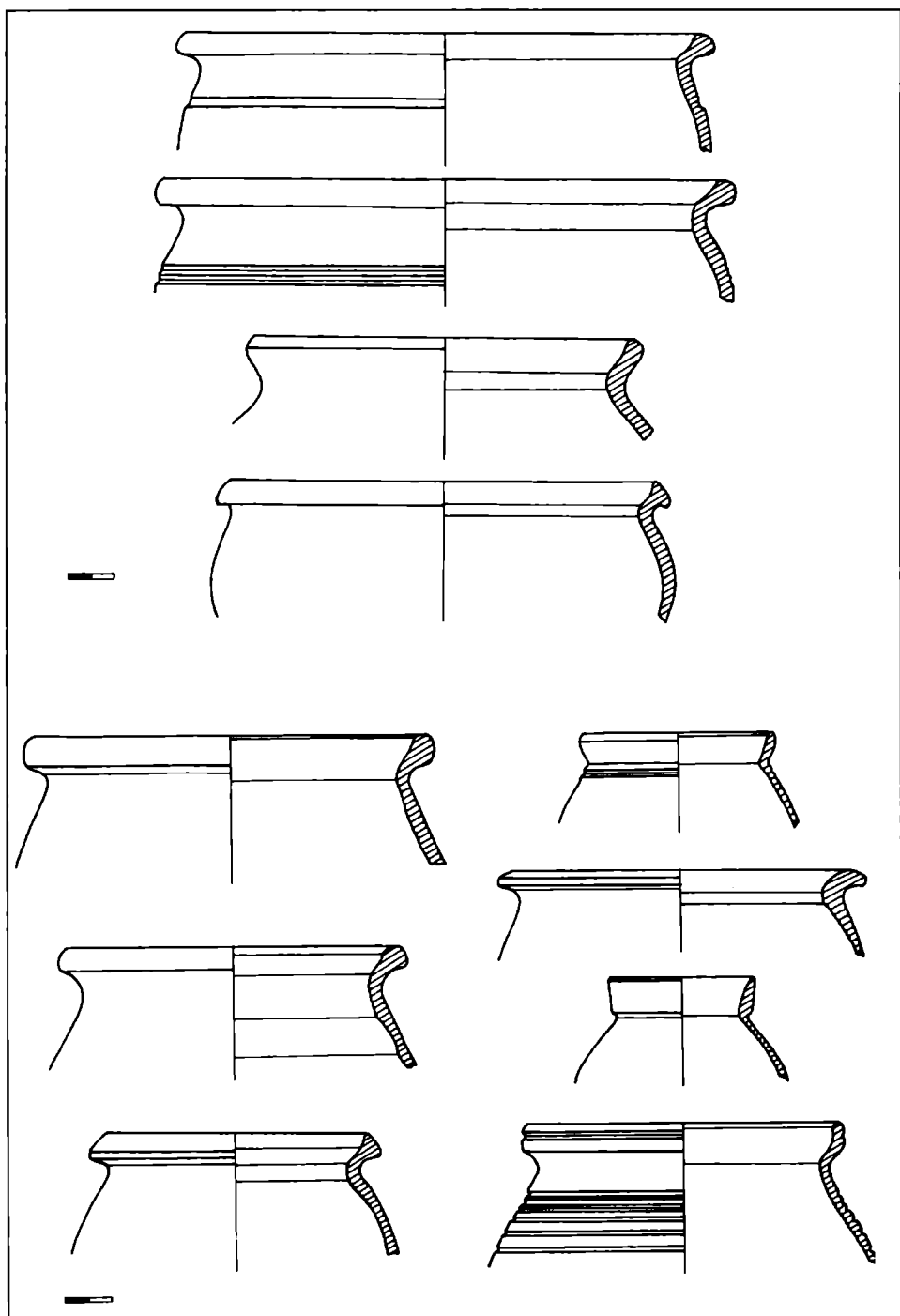

Fig. 24. Materiale legate direct de alimentație: vase pentru gătit – oale.

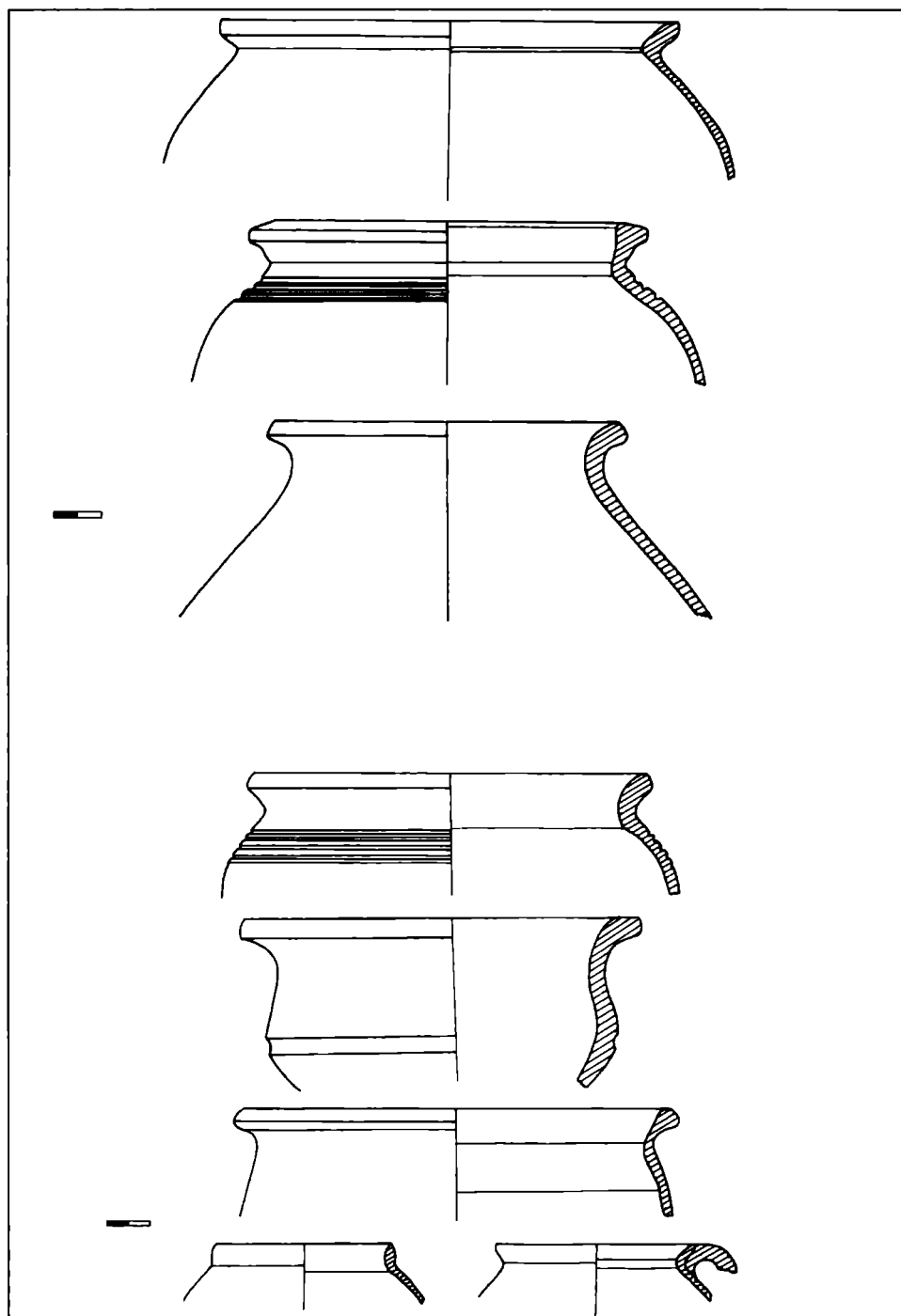

Fig. 25. Materiale legate direct de alimentație: vase pentru gătit – oale.

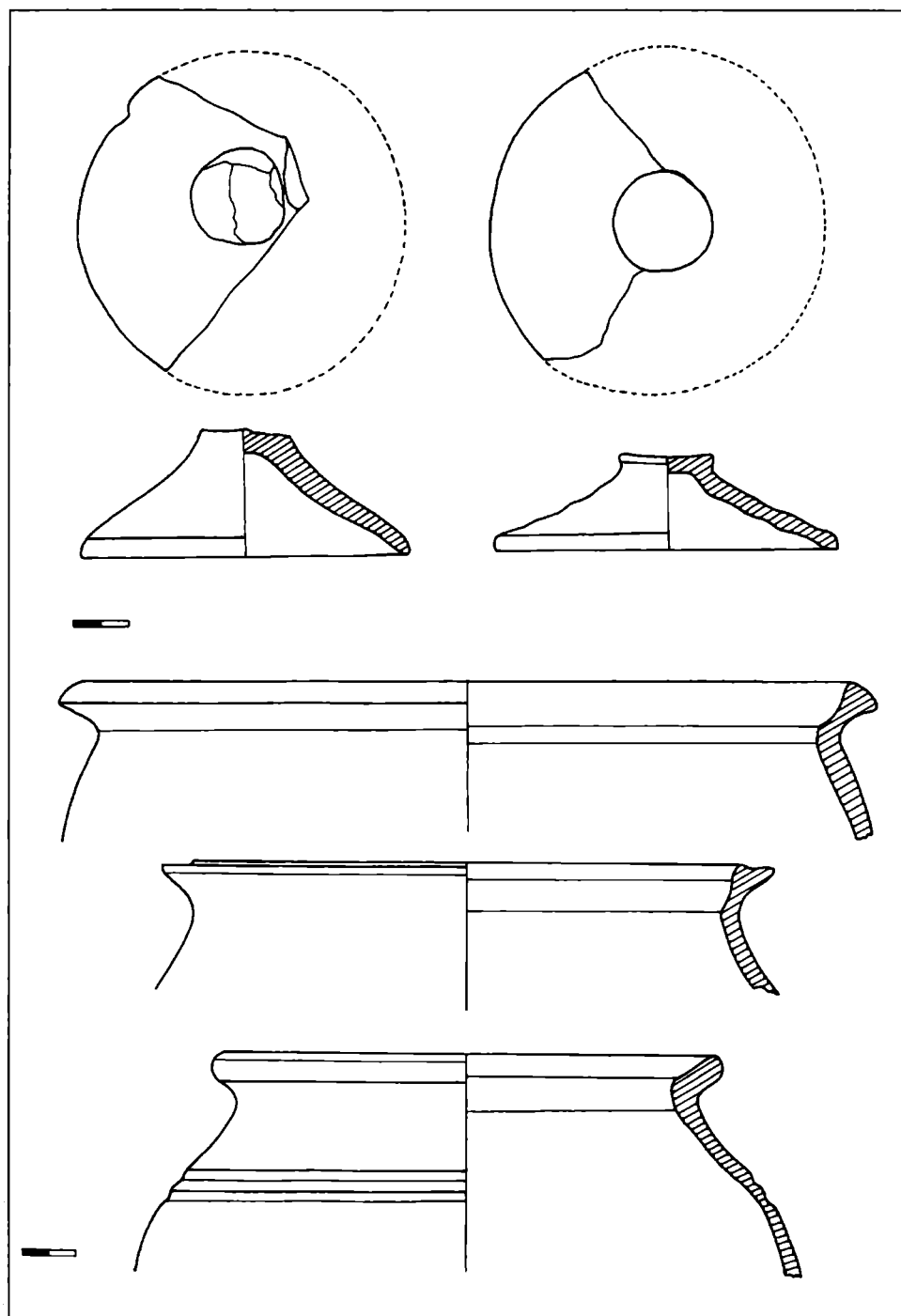

Fig. 26. Materiale legate direct de alimentație: vase pentru gătit – oale, tipuri de capace.

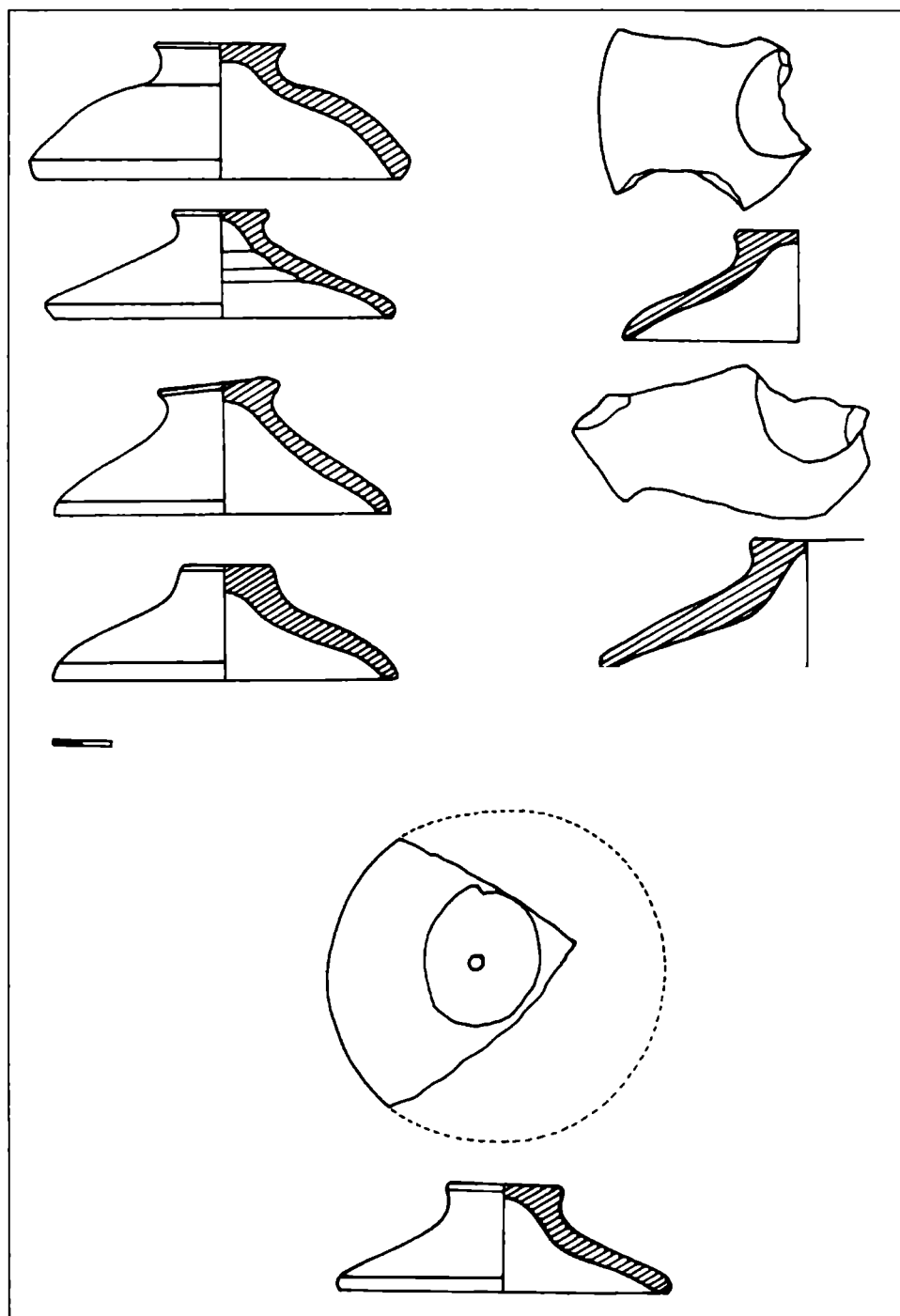
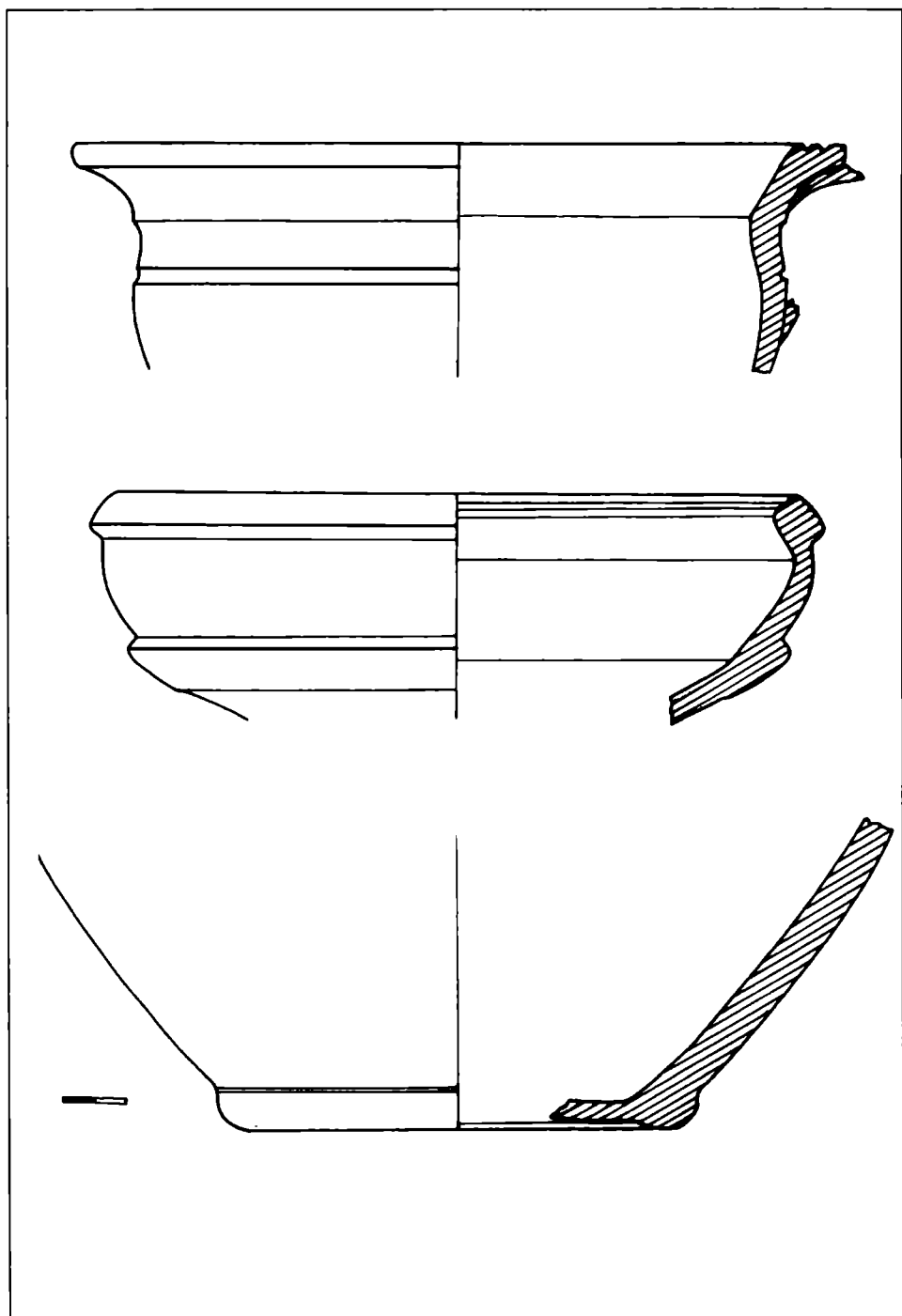

Fig. 27. Materiale legate direct de alimentație: vase pentru gătit – capace.

Fig. 28. Materiale legate direct de alimentație: vase pentru gătit – străchini înalte.

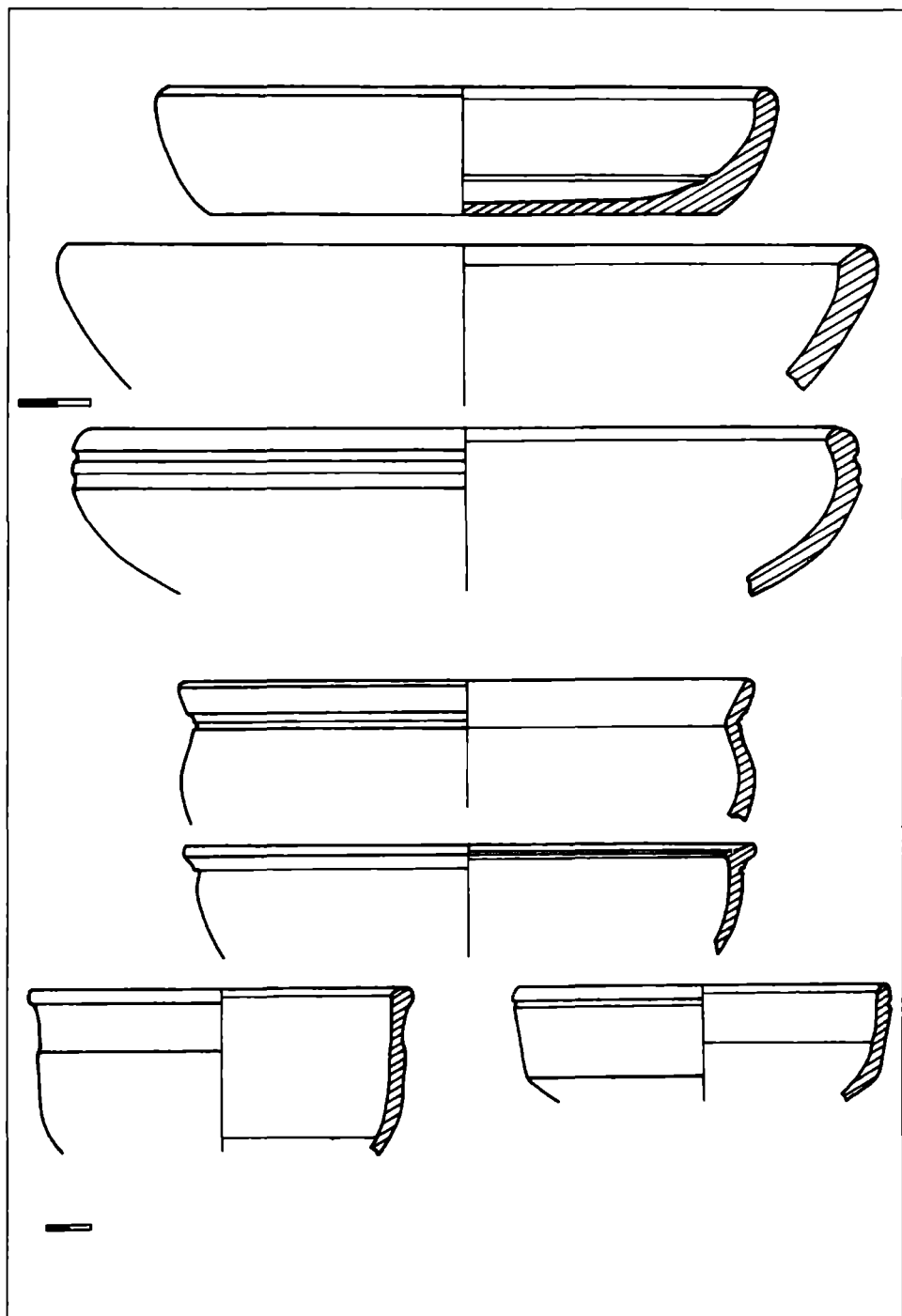

Fig. 29. Materiale legate direct de alimentație: vase din care se mânca – străchini joase.

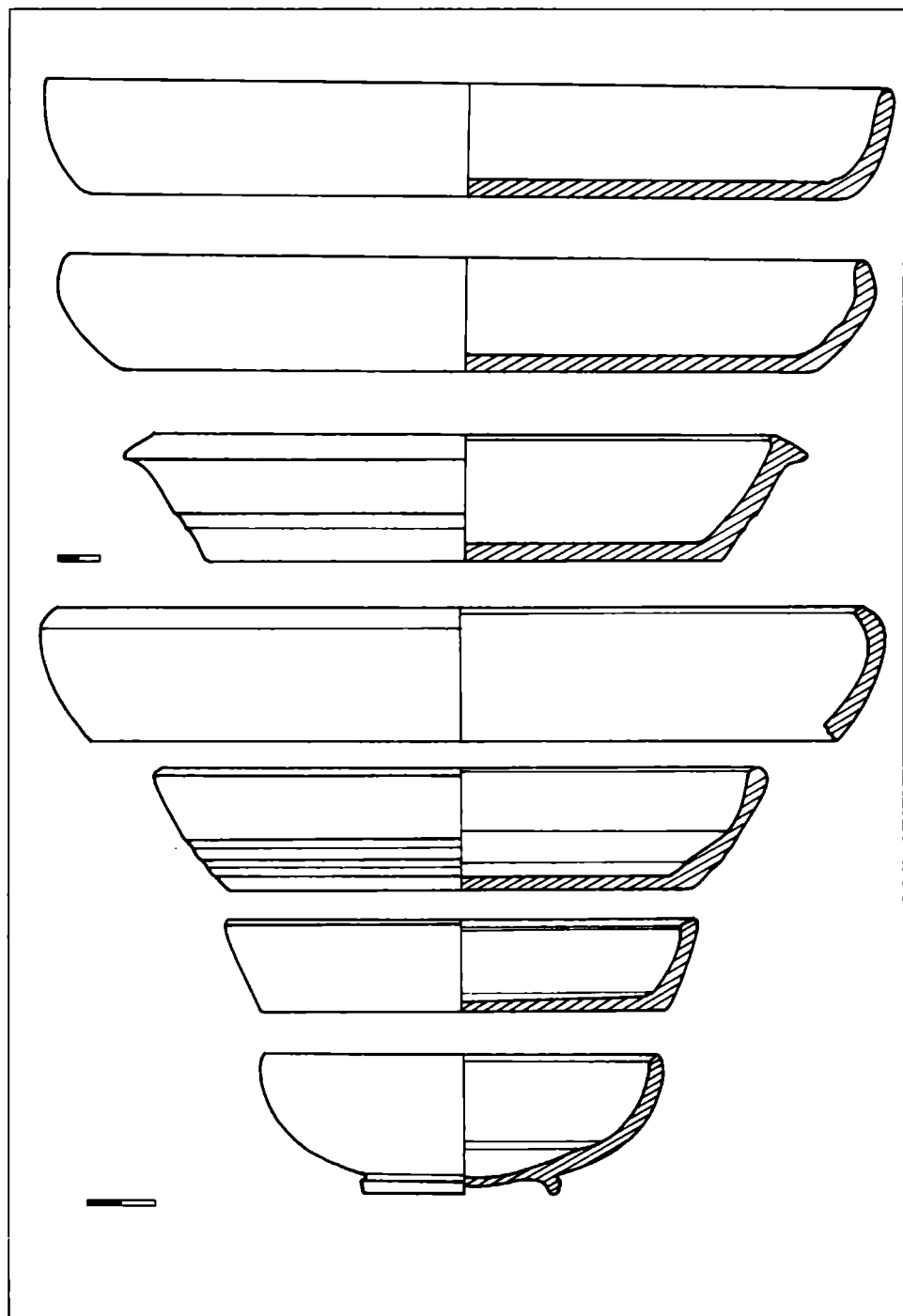

Fig. 30. Materiale legate direct de alimentație: vase din care se mânca – străchini joase.

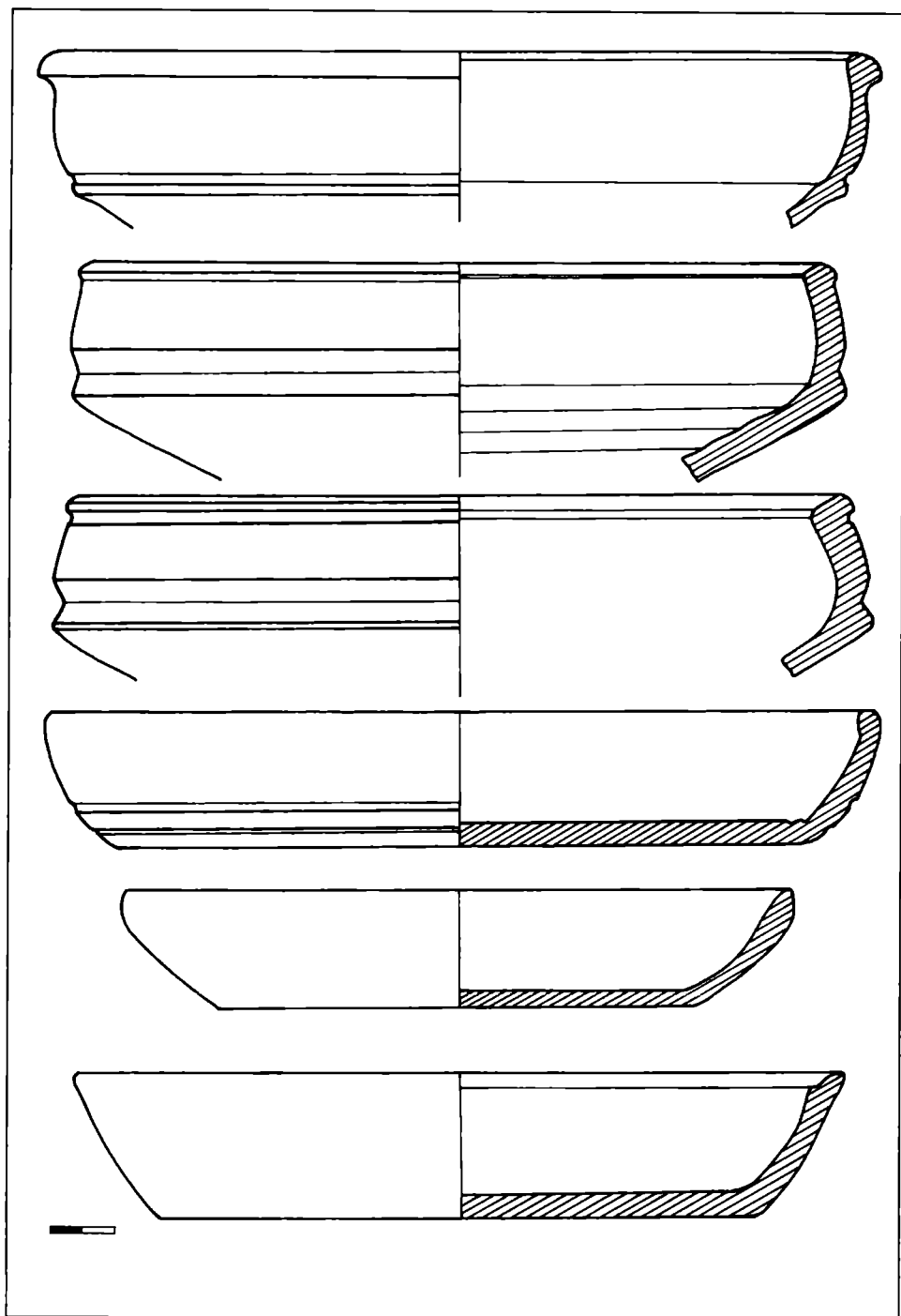

Fig. 31. Materiale legate direct de alimentație: vase din care se mânca – străchini joase.

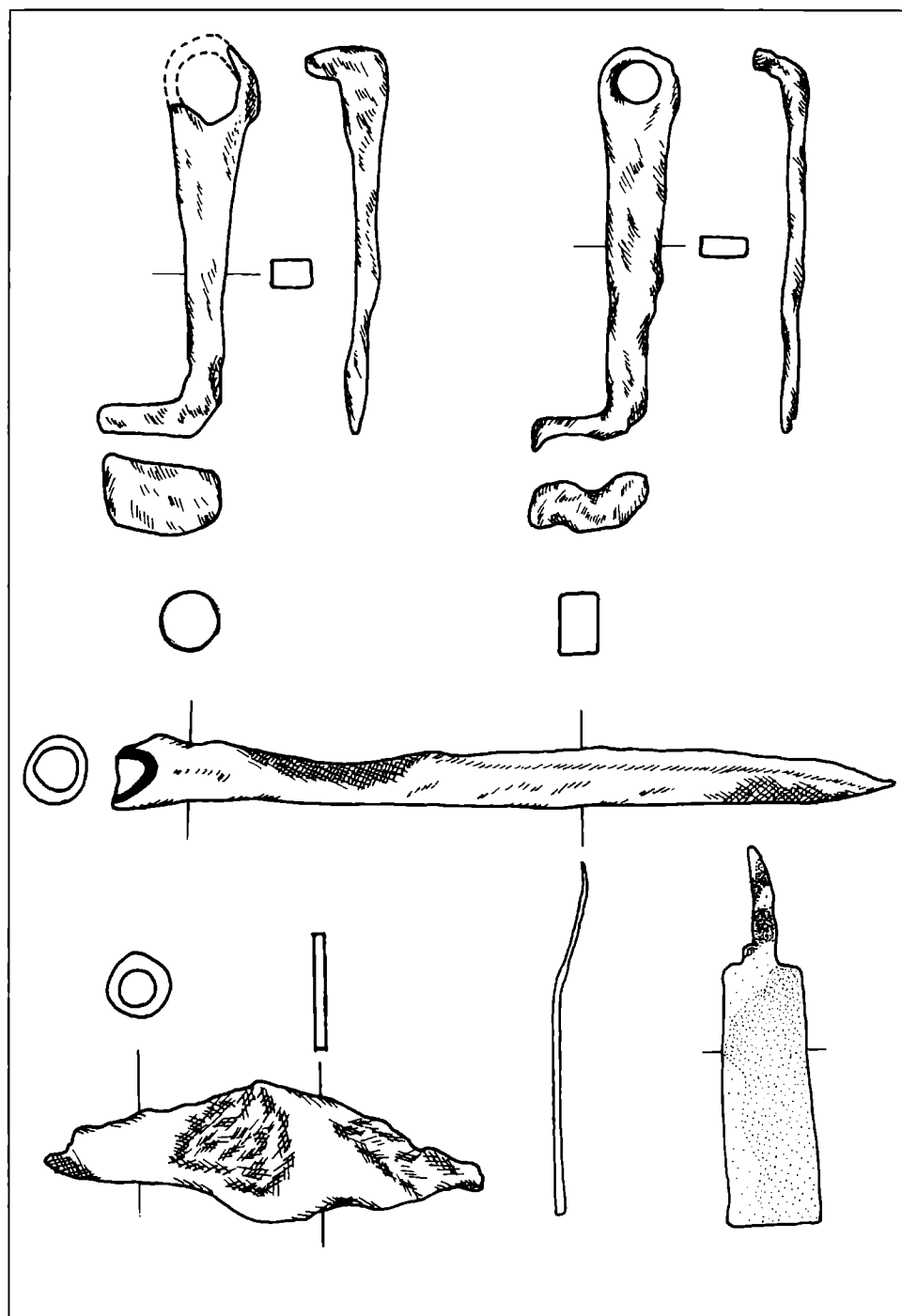

Fig. 32. Piese pentru mobilier: chei din fier; și arme din fier.

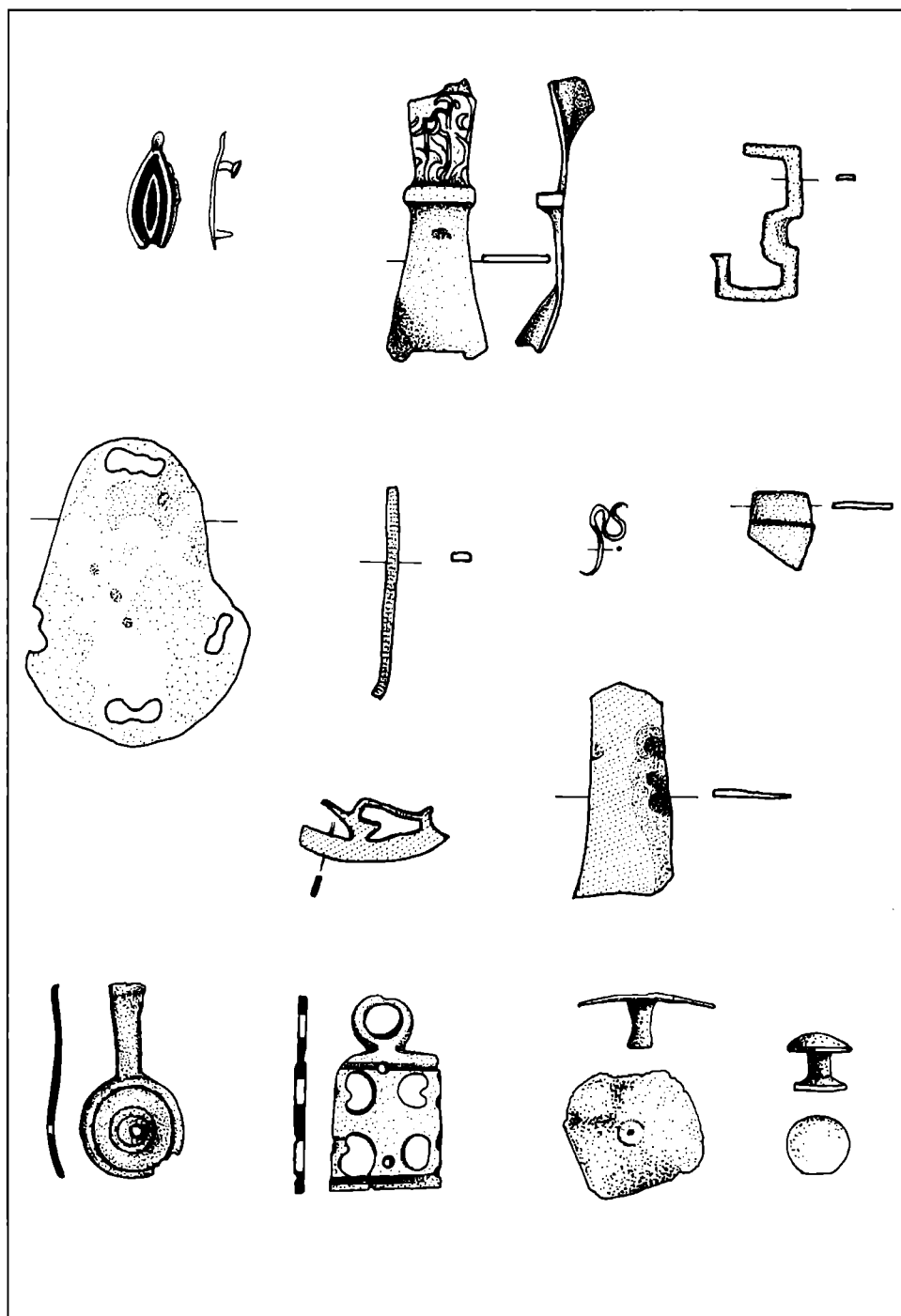
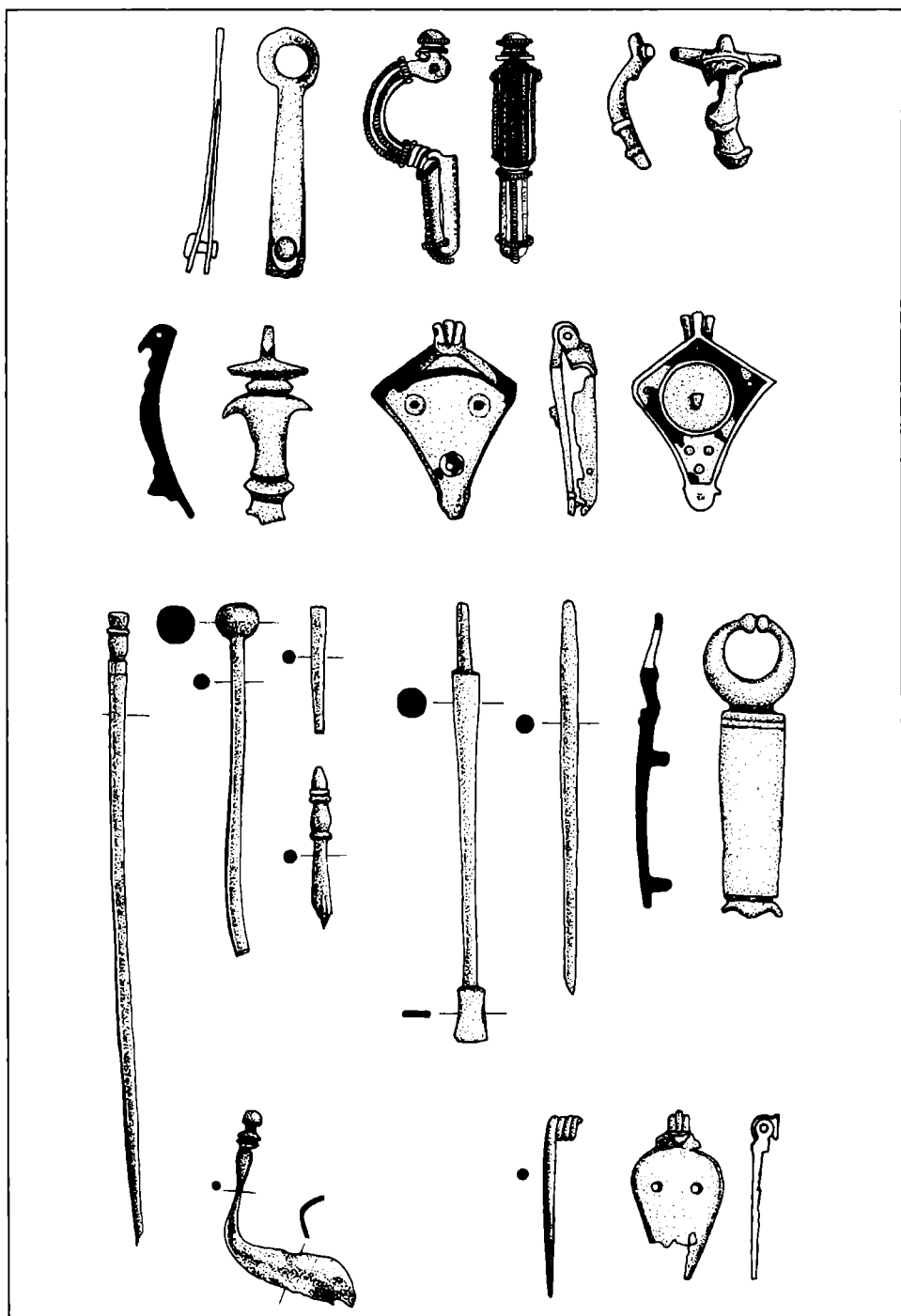

Fig. 33. Podoabe de bronz: aplici, pendante.

Fig. 34. Podoabe din bronz: ace de păr, pandantive și aplici, fibulă de argint (barbară), fibulă de bronz, cutiute pentru sigiliu.

Fig. 35. Plăcuță din bronz ce îl reprezintă pe *Hercules*.